

Nr 77 Drottninggatan. Det var i det nu rivna huset, som krigskommissarien Karl Gustav Almqvist och hans fru, Birgitta Lovisa Gjørwell, julaftonen 1791 inflyttade som nygifta, och enligt taxeringslängden för 1794 bodde de kvar i sin vackra våning, då deras son, Karl Jonas Louis, den blivande skalden, föddes den 28 november 1793. Enligt anteckning i Adolf Fredriks församlings dopbok döptes han två dagar efteråt.

Dennes morfader, bibliotekarien, publicisten och historiske samlaren Karl Kristoffer Gjørwell, var liksom de unga föräldrarna mycket förtjust i den här belägna bostaden. I ett av sina brev till en annan dotter, gift med en handlande i Norrköping, beskriver han våningen och yttrar: »Utsikten är åt den sköna Adolf Fredriks kyrka, vars torn och portal äro nästan mitt för fönstren.» Vid den tiden var nämligen södra delen av f. d. Vetenskapsakademiens tomt ej bebyggd.

»Fredagsmorgonen (den 29 nov.) begav jag mig till Kungsbacken», säger Gjørwell. »Lördagen stod barnsölet.»

Dåvarande husägare var hökaren P. Åkerblom. Hans företrädare var sedan 1732 hökaren Johan Lindberg.

Över gårdsportalen i det nya huset, är en sten med följande inskrift, syftande på de båda husens tillkomst och nummer i kvarteret: »A:o 1742. N:o 2. 1905.»

Nr 81 B Drottninggatan har en inskriptionstavla, som upplyser, att tonsättaren Frans Adolf Berwald föddes där 1796. År 1781 anhöll tobakshandlaren Hans Frestadius om tillstånd att få uppföra vedbodar m. m. å denna sin förut bebyggda tomt.

Nr 2 Drottninggatan, Adelsvärdiska huset. Dess företrädare ägdes 1771 av lagman Vesterman, sedan av finansmannen, riksrådet greve Johan Liljencrantz och i början av förra århundradet av bergsrådet Lefebure. Se nr 30 Stora Nygatan!

Nr 6 Drottninggatan. 1662 köpte borgaren Simon Juterbock ett här beläget hus av Björn Kristersson Måneskölds änka. 1755 ägdes huset av riksrådet greve Klas Ekeblad, död 1771.

Här låg 1728 källaren «KeysersCronan» eller Kejsarkronan, där skalden Karl Israel Hallman den 17 nov. 1778 höll en

parentation över den året förut avlidne överdirektören Gottfrid Sackenhielm, »en originell man och ivrig backusdyrkare». Sedermera sammanträdde Hallman och åtskilliga bland auditoriet, bland dem skalderna K. M. Bellman och Olof Kexell, livdrabanten Arvid Adrian Stjerncrantz m. fl. och bildade en orden, Par bricole, som den 1 nov. följande år hade sin första reception och snart fick dåvarande hertig Karl av Södermanland till ledamot och skyddsherre.

Husets nedre delar och portgången med kryssvalv vittna om äldre tid.

Nr 8 Drottninggatan har i murarna ankarjärn med voluter. Huset ombyggdes 1784 och ägdes då av fru Ingrid Maria Müller.

Nr 14 Drottninggatan har kryssvalv i portgången och i murarna ankarslutar med voluter och upprullat blad. Ombyggnad gjordes 1775 av rådmannen Paul Prinzell. Andra ägare hava varit: 1750 änkegrevinnan E. M. Gyllengrip, 1756 presidenten K. G. Cronhiorth, 1785 frimurarbarnhuset.

Nr 24 och 26 Drottninggatan. Tomterna, möjligen bebyggda, köptes 1666 av ärkebiskop Johannes Lenæus, Karl X Gustavs lärare, död 1669. Nr 24 har i gårdsmuren raka ankarslutar med dubbla voluter, vid gatsidan ankarslutar med dubbla voluter och upprullat blad. Nischerna i portgången äro bevarade från det äldre huset. 1760 påbyggdes en våning av kryddkrämaren Johan Bolin. Nr 26 fick 1777 en tillbyggnad av friherre Axel von Axelsson. Båda husen, i synnerhet 26, äro moderniserade.

Nr 28 Drottninggatan är byggt 1649 av Jonas Matsson Loverus, som köpte tomten av hattmakaren Tomas Matsson Sost. Det väl bibehållna huset, som har kryssvalv i portgången, portal och murar från 1600-talet, ägdes 1674 av krigsrådet Jonas Palmgren, 1676 av Adam Bernhard Hastpfer, har sedan flera gånger växlat ägare och övergick 1855 till den framstående urfabrikören Gustav Vilhelm Linderoth, prästson från Umeå, vilken, vid nio års ålder faderlös, fyra år senare, 1829, anlände till Stockholm för att söka sin utkomst och där omsider grundade den ansedda firma, som bär hans namn.

Nr 30 Drottninggatan har i gårdsmuren ett vertikalt ankarjärn med volut och ett kryssvalv i portgången. Huset blev nybyggt 1793 av kaptenen Fredrik Widbom. 1745 ägdes det av generalmajoren friherre Fabian Kasimir Wrede och har efter honom tillhört släkterna Olivecrona, Stenbock och Silfverbrand.

Nr 34 Drottninggatan har kryssvalv i portgången och portal med droppar och mycket av sitt utseende från 1795, då det nybyggdes av revisionskommissarien Karl Fredrik Smedberg.

Nr 36 Drottninggatan, Landshövdingresidenset, Preisska huset, tillföll genom k. m:ts utslag 1788 och 1796 kronan såsom danaarv efter diplomaten friherre Joakim Fredrik Preis och anslogs sedan som residens för landshövdingen över Stockholms län.

Preis var född i Dorpat 1667, upptogs som gosse av generalguvernören över Livland greve Jakob Johan Hastpfer för att lära kansligöromål, studerade sedan vid universiteten i Leyden, Cambridge och Oxford och blev juris doktor, varefter han anställdes vid svenska beskickningen i Paris och sedan i Haag, upphöjdes 1719 i adligt stånd, utnämndes sedermera till hovråd och kansliråd samt 1756 till friherre. Han dog i Haag 1759.

På 1600-talet ägdes området av Baltzar Rokus änka. Portalerna äro prydda med droppar, norra portgången med kryssvalv. Huset, som är ett av de bäst bevarade vid Drottninggatan, har i det närmaste sitt utseende från 1775, då det reparerades och byggnaderna vid gården jämte terrassen tillkommo. Det innehades då av sekreteraren Anton Ström och 1787 av statssekreteraren friherre Erik Ruuth.

Nr 54 Drottninggatan. Tillstånd att bygga detta hörnhus gavs 1777 åt kopparslagaren K. Hultgren. Den i nr 51 Mäster Samuelsgatan belägna smedjan torde hava varit hans verkstad.

Nr 64 Drottninggatan ägdes 1761 av handelsmannen Fredrik Lund, som hos »byggnings- och ämbetscollegio» anhöll om tillstånd att uppföra »en byggnad in på gården vid sitt gamla hus». Det har länge tillhört slakten Stuart.

Nr 86 **Drottninggatan** har tillhört arvingarna efter fältmarskalken greve Gustav Adolf Lewenhaupt, död 1656. Den ståtliga med kryssvalv och nischer försedda portgången och nedre trappgången äro möjligen ursprungliga. Huset ägdes 1773 av sejdlaråldermannen Johan Kristian Hofman, som uppförde en byggnad vid Skvalbergsgatan, nu Tunnelgatan. Huset vid Drottninggatan byggdes efter 1789, då tillstånd begärdes av bryggaren Magnus Brandelius. Bland andra ägare nämnas: 1735 K. M. Bäckman, 1797 spanske chargé d'affaire chevalier de Moreno och 1801 bryggårldermannen Abraham Westman Lorensen.

Nr 88 **A Drottninggatan** är en av de få byggnader vid denna gata, vilka ännu i det närmaste bevara sitt ursprungliga utseende. Karl Hårleman, friherre, Tessin d. y:s lärjunge, har varit dess arkitekt. Huset kan anses typiskt som privatbyggnad i Stockholm under 1700-talets första årtionden. 1709 inköptes tomtområdet av änkan efter Johan Hårleman, som var kunglig trädgårdsmästare och den förstnämndes fader. Efter Karl Hårlemans död 1753 såldes huset och hade flera ägare, däribland »bryggarkungen» Abraham Westman 1781 och advokatfiskalen J. Strybing 1791, innan det 1822 köptes av aktuarien Paul Evald Filéen, vars namn bevarats åt eftervärlden genom ett ordstäv.

Under långa tider hade denne, berättas det, väntat ett skepp, som skulle bringa honom förmögenhet. Han gick ofta upp på Södra bergen, där han med en kikare sökte upptäcka det efterlängttade fartyget, som också slutligen kom, varefter Filéen blev en rik man. Av denna anledning utkom en visa med följande titel: »Lyckan träffar man eller en ny och vacker visa om den fattige Satén, som oförmodat blev mäktig rik.» Den uppgives vara författad av skalden Karl Fredrik Dahlgren. Varje strof slutar med följande refräng: »Det var väl fan, sa' Satén, där han satt, såg uti kikarn och blekna.»

Filéen, född 1749 av fattiga föräldrar i Ystad, död 1829, levde såsom aktuarie i kommerskollegium ända till 1822 i knappa omständigheter. Sedan han då vid 73 års ålder blivit

arvtagare av en högst betydlig förmögenhet efter sin i Demerary avlidne bror plantageägaren Jonas Filéen, lämnade han följande år tjänsten och hugnades därefter med kommerseråds namn, heder och värdighet.

Filéen, som var ogift, hade en fosterdotter, Maria Elisabet, som blev gift med arkitekten Samuel Enander. Efter Filéens död skänktes till fosterdotterdottern Maria Samuelina Enander egendomen vid Drottninggatan. Hon ärvdes 1841 av sina föräldrar, av vilka modern, Maria Elisabet, innehade egendomen till sin död 1881. Därefter övergick den till hennes söner, Karl och Edvard Enander. Den senare, som 1890 vid broderns död blev ensam ägare av huset, testamenterade år 1900 hela sin stora förmögenhet till välgörande ändamål, däribland 110,000 kronor till Adolf Fredriks församling, som 1905 på Filéenska gravplatsen, norr om gravkoret, reste en vård åt donatorn. Hela området vid Drottninggatan övergick sedan genom köp till aktiebolaget Klara badinrättning.

Enligt de granskade räkenskaperna belöpte sig Filéens arv efter brodern till 864,434 riksdaler banko. Härav skänktes genom testamente betydliga belopp till militärhospitalsfonden, civilstatens änke- och pupillkassa, Uppsala och Lunds universitet, Serafimerlasarettet, Adolf Fredriks församlings fattighus, till sjukhus, barnhus och andra barmhärtighetsinrättningar i Stockholm samt till skol- och sjukhus i Skåne och en särskild summa till testators födelsestad, Ystad.

Nr 96 och 98 Drottninggatan. Kungliga vetenskapsakademien f. d. hus. Vetenskapsakademien stiftades den 2 juni 1739 av följande personer: kommerserådet Jonas Alströmer, riksrådet greve Anders Johan von Höpken, vice presidenten friherre Sten Karl Bielke, arkiatern Karl von Linné, kaptenmekanikus Märten Triewald och kammarherren friherre Karl Vilhelm Cederhielm.

Första upphovet till stiftelsen gav Triewald. Denne var född i Stockholm 1691 och son av hovslagaren Märten Triewald och Birgitta Nooth. Se nr 3 Triewaldsgränd! Efter studier vid Tyska lyceum ägnade han sig åt handel men miss-

lyckades, varför han begav sig till England. Där sammanträffade han med Newton och andra framstående vetenskapsmän, fick 1716 anställning vid en gruva nära Newcastle, ägnade sig alltjämt åt fysiska studier och återkom till fäderneslandet 1726, höll sedan föreläsningar i fysik och mekanik på Riddarhuset, gjorde flera uppfinningar, som belönades inom och utom riket, och författade åtskilliga skrifter, »Påfund», »Föreläsningar i naturkunnigheten» m. m. År 1729 kallades han till ledamot av vetenskaps societeten i Uppsala och sedermera av royal society i London. Triewald var på sin tid den verksamaste, om än icke den utmärktaste, medlemmen av vetenskapsakademien, vilken han ville giva en mera svensk och praktisk riktning än den äldre societetens i Uppsala. Dess skrifter utgavos nämligen endast på latin. Triewald arbetade däremot för lärda arbetens utgivande på svenska.

Över denne sin stiftare, vilken dog 1747, slog akademien 1854 en medalj.

Akademiens förste president blev efter lottning Linné, dess förste sekreterare var von Höpken. De första sammankomsterna höllos på Riddarhuset, därefter på Gamla banken, nr 2 Storkyrkobrinken, sedan i greve Pers hus på Helgeandsholmen, vidare i Rosenadlerska huset, nr 4 Mynttorget, i Lefebureska huset, nr 30 Stora Nygatan, vilket inköptes 1778, sedan presidenten Rosenadler därtill skänkt 8,366 riksdaler 32 skilling specie eller mer än halva köpesumman.

År 1828 kom akademien i besittning av huset 96 och 98 Drottninggatan, vars norra delar blivit uppbyggda av »bryggarkungen» Abraham Westman. Det måste dock för sitt nya ändamål förändras och har sedermera tillbyggts. Som även denna ståtliga och till synes rymliga byggnad med tiden blivit otillräcklig för det naturhistoriska riksmuseets samlingar, har den 1915 övergivits av akademien, som flyttat till sina nya palats å Norra Djurgården, och i år sålts till staten för 650,000 kronor.

Westmans farfader, Jan, var bryggare och skall hava dött i pesten 1710. Han hade fyra söner, av vilka tre blevo bryg-

gare, bland dem Lorens, bryggarkungens fader. Abraham byggde en fåfänga, lusthus, på Sabbatsberg. Han var gift med sin kusin Elisabet Westman och dog 1802.

Nr 110 Drottninggatan, f. d. Franska skolan. Här låg förut värdshuset Mon bijou, som sedan flyttades till nr 16 Norrtullsgatan.

Nr 116 Drottninggatan, Kniggeska huset, Spökslottet, en f. d. malmgård i holländsk stil, skall hava byggts på 1690-talet av en tysk köpman Scheffel eller Scheffler, som låtit begravas sig i den till egendomen hörande stora trädgården. En flat sten lades över graven.

I slutet av 1700-talet innehades egendomen av en brukspatron Knigge, vilken var känd som hård och elak. Det är han, som varit orsaken till »spökerierna» i huset. Första gången det spökade, var, när Knigge en dag helt plötsligt försvann. Man hade då sett en vagn, förspänd med frustande hästar, stanna vid porten, sett brukspatronen stiga upp i den och fara av med svindlande fart bland gnistor och lågor. Nu sades allmänt: »Fan tog Kniggen.» Sedan fortsatte spökerierna länge. Man såg vålnader framträda vid midnattstimmen och kors, som nattetid tecknades på en av rummens väggar, såg ljusen blåsas ut av en omärkbar kraft och andra underliga saker. Sedan Lars Johan Hierta, Aftonbladets grundläggare, i mitten av förra århundradet kommit i besittning av egendomen, hördes ej vidare några spökhistorier därifrån.

Vid en i slutet av 1800-talet företagen undersökning av graven befanns den innehålla blott småsten.

På en karta från slutet av 1600-talet (före 1699) kallas tomten »handelsman hr Schefflers trädgård», på en några år senare utgiven är där antecknat »handelsman Petter Schöfler». Hans rätta namn torde hava varit Hans Peter Scheffler, bördig från Schlesien, gift andra gången med änkan Katarina Grill, dotter av riksvärdien Antoni Grill. 1711, fyra år efter makens död, synes fru Scheffler hava lämnat huset, och 1733 var hovmarskalken Anders von Düben dess innehavare och möjligen långt dessförinnan. Efter att sedan hava skiftat ägare tillhörde

det 1765 handlanden Samuel Schütz änka, Sofia Magdalena Knigge. Hennes halvbroder, brukspatronen Jakob Baltzar Knigge, ärvde huset 1770. År 1800 ägdes det av hans änka, Anna Maria von Balthazar Knigge, vars man hade antagit »Baltzar» först som dopnamn, sedan som släktnamn, framför vilket han sedermera satte »von». Hans moder uppgives hava i sitt första gifte äktat en tysk adelsman von Balthasar. Änkan, Anna Maria, försmådde sedermera, omkring 1820, alldeles namnet Knigge.

Hennes fosterdotter, Maria Fredrika Colliander, blev gift med expeditionssekreteraren F. J. Lorch, i vars familj professorn Vilhelm Erik Svedelius 1839 varit informator. I »Anteckningar om mitt förflutna liv» har denne skildrat sitt inträde i Spökslottet och livet där.

Över huvud är huset sig likt, sådant det var under den kniggeska tiden. Det har därefter ägts av bokhandlaren H. Klemming, som sålde det till skriftställaren och köpmannen Lars Johan Hiertas änka, Vilhelmina Fröding, vars stärbhus sedan kom i besittning av egendomen.

Då grunden lades till Stockholms högskolas hus, undersöktes i juli 1907 åter H. P. Schefflers grav. Den bestod av ett murat valv av tegel, närmast täckt av småsten. Där förvarades en multnad, sönderfallen och med järnhandtag på sidorna försedd omålad likkista av fur, å vars botten låg ett multnat människoskelett. Vid undersökning av kraniet befanns detta vara kortskalligt och således ej av svensk typ. I augusti begrovos kvarlevorna i närheten av gravkoret å Adolf Fredriks kyrkogård.

Tomten och huset äro nu skänkta till Stockholms högskola.

Drottningholmsvägen, den nuvarande, var fullbordad 1787, då Gustav III den 3 augusti med sitt hov första gången färdades på densamma. Tranebergs bro, den nuvarande flottbron, tillkom 1851—1854, då även Noekebybro vid Drottningholm ombyggdes.

Drottninghuset. Se nr 16 Johannesgatan!

Dryckesgränd, södra, kallades i början av 1700-talet Dyrckesgränden,

Dryckesgränd, norra, kallades Tunnbindargränd. Från 1733 hava de båda gränderna sina nuvarande namn.

38 Döbelnsgatan. Området ägdes 1748 av riksrådet greve Henning Adolf Gyllenborg, 1768 av kammarherren K. D. Gyllenborgs kreditorer, 1800 av fabrikören Jean Pierre Mazér. Både före, mellan och efter dessa ha de skilda tomterna haft olika ägare.

* * *

Eira, Stockholms stads och läns sjukhus. Se nr 13 Hantverkargatan!

Eldsvådor, större. Den 17 april 1297 »gick en fördärvelig vådeld över staden Stockholm, att rådstugan tillika med större delen av staden avbrändes».

1330 kom elden åter lös och »gick ej allenast över hela staden utan ock förbrände slottet».

»Natten mellan den 11 och 12 juni 1389, som var Kristi heliga lekamens dag», uppbrände de tyska borgarna i Stockholm 60 svenska borgare i ett gammalt trähus på Blasiiholmen (Käpplingeholmen). Strax efteråt »ljungade det i skyn grueliga och förskräckeliga, och luften skakade ifrån sig en så stor vattuflod, att man ej annat kunde tänka, än Stockholms stad skulle genast sjunka i grund».

1407, andra söndagen efter påsk, rasade i Stockholm åter en förskräcklig eldsvåda, varvid »halvannat tusen man», enligt annan uppgift 400, skulle hava omkommit. Många dödades av lågorna och röken, andra, som sökt sin tillflykt på båtar i i hamnen, överfyllde dessa och drunknade. Härom säger Johan Messenius i sin Stockholmskrönika:

»Därtill kom hastig storm och vin,
fast många skutor nedsänkte,
mest kvinnfolk och barn fördränkte.
De, som flydde för eldsens glö,
så måtte de i vattnet dö.»

Vid samma tillfälle led Svartbrödraklostret jämte dess bibliotek stor skada. Om det senare säger han:

»Ej fanns så härligt liberi,
som detta klostret var uti.»

1419 »in crast. corporis Christi», dagen efter Kristi lekamens fest, «brunno slott och stad och stadens privilegier».

1445 den 5 april brann tredjedelen av staden från Skomakarporten till Gråmunkegränd.

1458 brann hela staden utom slottet och kyrkan och möjligen rådhuset.

1495 i okt. skall en fjärdedel av staden hava brunnit.

1501 tände danskarna, som innehade slottet, eld på staden, varvid femtio hus nedbrunno.

1552 och 1555 härjades staden av eld, det senare året västra delen av staden, då hela Västerlånggatan förstördes.

1525, 1641, 1646 och 1648 uppkommo eldsvådor i slottet, vilka skadade delar därav, och slutligen den 7 maj 1697 blev det genom våldeld i grund förstört.

1652 ödelades (Norra) Smedjegatan och Regeringsgatan av eld, varefter drottningen påbjöd uppförandet av stenhus i de brunna trähusens ställe.

1686 den 8 juni gick en svår eldsvåda över Norrmalm från Hamngatan utefter hela Regeringsgatan och även väster därom till S:t Olofs kyrkogård, varvid avbrändes 646 gårdar och 3 väderkvarnar.

1689 den 24 januari brunno husen vid (Norra) Smedjegatan på båda sidor, varemot stenhusen vid Regeringsgatan kunde räddas.

»1691 den 21 nov. vid midnattstid brann herr Axel Sparres och husgerådsmästaren Anders Andersson Drakenstiernas stora stenhus tvärt emot varandra på båda sidor om gatan inemot nuvarande Kungsholms nya bro.» Nämnda Sparres hus var det, som nu, ombyggt, inrymmer Konstakademien.

»1693 den 21 dec. brann salig grev Axel Lillies sköna stora hus vid Norremalmstorg vid kl. 11 om natten.» På dess plats står nu Operahuset.

Södermalm har ofta och svårt hemsökts av eldsvådor.

1454 avbrann den då bebyggda delen, 1457 lät Karl VIII Knutsson »för viktiga orsaker» avbränna de där uppförda byggnaderna, 1491 antändes samma stadsdel av danska rytare, och 1502 sattes den av Sten Sture d. ä. i brand, 1640 brann nästan hela Maria församling, 1644 större delen av trakten kring kyrkan, 1657 uppbrunno över 50 gårdar på Södermalm och 1664 omkring 150 hus. Efter den sistnämnda branden stod trakten väster om kyrkan länge öde och kallades Brända tomten.

»År 1691 den 23 april mot aftonen brunno på Södermalm köpman Roland Eliæsons sköna kvarn, som var byggd ovan på bergen, så att stenarna föllo utför berget i sjön.»

»S. å. den 7 okt. efter 9 om kvällen brunno stadens murade kvarnhus och Smittens stenhus vid Söder stora ström tillika med bron över strömmen.»

1693 den 13 mars var åter en eldsvåda vid Slussen, varvid stadens bryggghus och några bodar uppbrunno. »S. å. den 1 maj brunno 5 gårdar på Södermalm i gränden, som löper från torget och Götgatan närmast förbi kyrkogårdsporten vid S. Maria.»

»1694 den 6 dec. ifrån kl. 9 till 12 om aftonen brann på Södermalm all Ryssgården och några träkrogar, så att Stadshuset stod där i stor fara, och begynte något brinna på dess östra gavel men blev dock släckt utan stor skada.» Det hade förut, 1680, härjats av elden.

1713, 1719, 1721 förhärjades trakten vid Skinnarviken och Hornsgatan av eldsvådor.

1723 den 1 mars uppstod vådeld i Maria församling, där många gårdar ödelades, och övergick sedan till Katarina församling, som jämte dess kyrka ännu värre hemsöktes. Till samman avbrunno 496 hus, därav 48 stenhus. S. å. den 25 april brunno flera hus vid Norrlandsgatan. Värdet av det under detta år brunna uppgick, lösöret undantaget, till 1,681,539 daler silvermynt.

1730 brunno 12 hus vid Hornsgatan, varvid kyrkan med nöd räddades.

1735 stodo husen vid Skinnarviken åter i brand, och 1736 brunno 10 hus vid Hornsgatan.

År 1751, den 8 juni, då en stor del av Klara församling uppgick i lågor, »fördes elden med vädret» till Skinnarviken, Hornsgatan, Zinkensdamm och Hornskroken.

På aftonen samma dag uppstod eldsvåda hos en bryggare på Ladugårdslandet, och hade elden »så mycket snarare vid en så allmän bestörtning kunnat fräta omkring sig, om icke hans kungl. maj:t (Adolf Fredrik) i egen hög person varit å alla ställen tillstädes och gjort såväl faderliga som nödiga anstalter.»

1759 den 19 juli inträffade åter en väldig brand på Södermalm, vilken uppkom vid den s. k. Besvärsbacken, nuvarande backen i Brännkyrkagatan, och lade kyrkan och omkring 300 gårdar i aska. Det var den största eldsvådan i den trakten, »Maria brand», vilken länge omtalades.

Lördagen den 8 juni 1751 vid middagstiden kom elden lös i ett färgeri, Blå handen, vid Munklägersgatan vid Klara sjö och lade västra delen av Klara församling ned till Röda bodarna i aska. Den häftiga stormen drev eldbränder och gnistor över till Södermalm, som även antändes. Se ovan! Man mistänkte, att elden var anlagd av mordbrännare och utlovade 2,000 dukater åt dess upptäckare men utan följd. Vid denna eldsvåda, »Klara brand», härjades även kyrkan, skolan, pastorsbostället och det nyss förut inrättade fattighuset, som upptog kvarteret Sjørån, där sedermera Centralpostkontorets hus, nu inrymmande arméförvaltningen, blev uppfört. Se Klara kyrka!

1775 den 10 aug. nedbrunno 45 gårdar i Adolf Fredriks församling.

1812 vid femtiden på morgonen måndagen den 15 nov. uppstod genom en vaktmästares vårdslöshet eld i Kammarrättens hus på Riddarholmen. Den spred sig även till Kungshuset, vars tak och övre trossbottnar snart stodo i lågor. Efter 36

timmars arbete var elden så underkuvad, att den utkommen-derade garnisonen fick avtroppa. Kyrkan blev denna gång skonad, men

1835 den 28 juli vid 8-tiden på morgonen slog åskan ned i dess torn, som antändes och brann hela dagen, fastän ej utifrån synligt. Man föreslog nu som fordom att släcka elden med kvinnomjolk, men överståthållaren friherre Sprengtporten och andra befälhavare lyssnade ej därtill. Ännu vid middagen den 29 ansågs ej någon större fara hota. Men så började det blåsa hårt, och genom de öppningar, som gjorts i tornet för att komma åt elden, fick denna god näring. Kl. 5 nedstörtade det förgyllda korset med tuppen och drog med sig den översta delen av tornspiran. Liksom ur en krater forsade nu elden ut ur den öppning, som där uppstod. Spiran smälte alltmera bort, lågorna slickade kring urtavlor och torngluggarnas ramar. Vid 10-tiden på aftonen var hela övre delen av kyrkan ett enda eldhav. Klockorna föllo ned och spräckte valvet bakom orgelläktaren, men i tid hade man insett farans vidd och hunnit rädda kyrkans dyrbarheter, däribland fanor, vapen och rustningar, porträtt och sköldar. Vid midnatt voro kyrkans och Gustiavianska gravkorets tak uppbrunna. Först kl. 6 e. m. den 30 var elden fullkomligt släckt. Kyrkan var nu en ruin. Alla dess gravkor voro räddade men liksom angränsande hus svårt skadade. Se Riddarholmskyrkan!

Den 12 juni 1822 nedbrunno eller skadades Skeppsholmsklockarbostället, Skeppsholmskyrkan, Slaktarhuset, större delen av Skeppsholmsbron och en mängd staden tillhöriga salubodar, åtta större och fem mindre fartyg. Denna ödeläggelse blev av stor betydelse för Blasiiholmens omgestaltning.

En annan större vådeld var Dramatiska teaterns brand, som inträffade den 24 november 1825. Det praktfulla slottet Makalös, byggt 1647 av fältherren greve Jakob De la Gardie »på 18,000 pålar», sedermera använt som tyghus och därför benämnt Arsenalen, skattade då åt förgängelsen. På aftonen nämnda dag spelades femaktsdramat »Redlighetens seger över

förtalet» av Aug. von Kotzebue. Rök började tränga upp mellan kulisserna vid slutet av fjärde akten, ridån föll, men gick åter upp, och Lars Hjortsberg, som då var svenska scenens största prydnad, trädde fram, churu elden rasade under honom, och meddelade, vad som inträffat. Alla avlägsnade sig utan buller och trängsel, såsom han uppmanat, och undkommo så den stora fara, som hotade, men artisterna själva hunno ej upp i sina klädloger utan måste rädda sig i de dräkter, i vilka de spelat. Tre personer, två tjänsteflickor och en teaterordonnans, blevo innebrända.

Elden fick snart luft genom fönstren. Den s. k. kronvinden och de fyra tornen antändes nästan på en gång, så att det gamla minnesvärda palatset inom kort stod i ljusan låga, erbjudande i den mörka novemberkvällen ett skådespel, vars like i hemsk skönhet aldrig förr eller senare skall hava uppförts i Stockholm. Efter några få timmar var det stolta slottet förvandlat till en grushög. Biblioteket, som förvarades i dess västra del, blev räddat. Se Kungsträdgården!

Tyska kyrkans brand och den s. k. Eldkvarnens vid Hantverkargatan brand, vilka båda inträffade 1878, äro ännu i mannaminne.

Eriksbergsgatan hette till 1885 Lilla Träskgatan. Den har sitt namn av

Eriksberg, som tillhör timmermansorden, en efterbildning av frimureriet, införd i Sverige 1760. År 1778 inköpte orden egendomen Eriksberg vid dåvarande Träsket från trädgårdsmästaren Erik Lindbloms stärbhus. Se Träsktorget! Här fanns då ett värdshus. Ordenshuset, som ännu kvarstår, är en byggnad från 1669, uppförd av rådmannen Joel Hörner. Efter honom bytte egendomen flera gånger ägare. I början av 1780-talet hade Nils och Karl Stenborg här sin Svenska teater, öppnad av fadern, Petter Stenborg, vid Kindstugatan, sedan flyttad till Humlegården. Från Eriksberg drog sällskapet till den nu rivna delen av det s. k. Kirsteinska arvingarnas hus, f. d. Falkenbergiska huset, vid Nedre Munkbron. Se nr 2 Munkbrogatan! Ett av orden underhållet sjukhus stif-

tades den 1 nov. 1796 »till betygande av ordens undersåtliga glädje däröver, att Gustav IV Adolf på denna dag fyllde dess myndige år». Se Humlegården!

Ersta var på 1700-talet en privat egendom, som tillhörde släkten Grill. På höjden stod ett lusthus, längre ned böningshus. 1788 inrättades där ett stålgjuteri.

Eugenias kapell. Se nr 24 Norra Smedjegatan!

Evangeliska brödräfsamlingens hus. Se nr 12 Kungsträdgårdsgatan!

* * *

Farmaceutiska institutet. Se nr 26 Vallingatan!

Fatburgsgatan har sitt namn efter Fatburssjön, som intog det område, där Södra bangården nu ligger. Igenfyllning av »den gröna, dyiga sjön» föreslogs av läkaren Johan Lorens Odhelius redan i slutet av 1700-talet men verkställdes först i mitten av 1800-talet.

Ferkens gränd. År 1603 var Michel Wossin gårkock (av tyska gar, färdig, genomkockt, alltså en person, som sålde lagad mat) vid denna gränd. »Färcken», »Farken» (jfr tyska Ferkel, gris) torde hava sitt namn efter någon skylt i form av ett svin, vilket uppsatts för att utmärka gårköket. 1679 nämnes »gamla Farkens hus». Även omtalas en källare »i Farken».

Fersenska palatset. Se nr 11 Blasiiholmstorg!

Finska kyrkan. (Fredrik I:s kyrka.) Ungefär samtidigt med reformationen uppkom i Stockholm en finsk församling. År 1533 meddelades i Tänkeboken, att »onsdagen näst efter S:t Birgittæ dag beslöts, att golvet i Svartmunkekyrkan skulle jämnas och en finsk predikaner erhållas, som där i klostret predika skulle och hava sin våning där, och det sällskap (möjligen munkar), därinne var, skulle drivas därut».

Då klostret 1547 revs, fingo finnarna året därpå en tillflykt för sin gudstjänst i ett kapell på Södermalm, förmodligen Sturekapellet, där Katarina kyrka nu står, sedermera, 1571,

i S:t Gertruds kapell. Emellertid utverkade tyskarna av Karl IX, att finnarna blevo utestängda därifrån. I ett ännu bevarat kungligt brev av den 21 januari 1607 förklarar konungen: »Efter den tyske församlingen här uti vår stad Stockholm dagligen dags mer tillväxer och förmerer, så att den med den finske församlingen uti den kyrkie, som de härtill haft have, icke kunne rømmes, och efter den kyrkie på Gråmunkeholm både är större och eljest där på holmen intet är så stor församling, som där råke till, att de finske ju få där rum uti med, så have vi latet göre den förordning, att de finske skole här efter gå till klåsterkyrkien på Gråmunkeholm och höre predikan, intill dess att vi, om Gud vill, kunne late uppbyggie och fullborde S:t Jakobs kyrkie på Norremalm, som vi nu have latet göre förordning till både med timmer och virke.»

Finnarna erhöilo därefter, år 1665, plats för kyrka på Helgeandsholmen, där det forna Helgeandshuset stått. Denna tomt ägdes av greve Gustav Gustavssons av Vasaborg änka, Anna Sofia av Wied-Runkel. Här började de bygga, men år 1674 återkallades det givna tillståndet »för k. m:ts commoditet och nödtorft», ty det kungliga stallet skulle uppföras på just detta ställe. Efter dessa motigheter erhöilo finnarna ersättning för sina grundläggningskostnader och ånyo löfte om lämplig byggnadsplats.

De fingo emellertid stanna i Ridderholmskyrkan och hade där sin gudstjänst öfver hundra år, ända till 1719, då hovförsamlingen under slottsbyggnaden hänvisades dit och finska församlingen till Katarina kyrka. Då denna 1723 skadades av eld, uppläts Holmkyrkan för finnarna.

I maj 1725 erhöilo finnarna kunglig tillåtelse att av hovrådet Beyers arvingar inköpa det s. k. Lilla bollhuset, delvis uppfört 1627 och färdigbyggt 1653, vilket inreddes till den kyrka, som det än i dag är. Beyer hade kommit i besittning av detta hus på grund av en penningfordran hos bollhusmästaren Zippel, vilken erhållit det som gåva av drottning Kristina.

Jämte nödiga reparationer kostade detta hus 27,000 daler kopparmynt. Arbetet gick så raskt, att kyrkan kunde in-

vigas redan i december s. å. Den kallades Frederici kyrka, och kanslipresidenten greve Arvid Horn valdes till dess patronus. Predikan på annat språk än finska hade ej förekommit förrän 1741, då en kunglig skrivelse påbjöd, att gudstjänsten även skulle hållas på svenska, »på det att mannen med hustrun och föräldrarna med barnen måge kunna sig till berörde församling hålla och av samma prästerskap betjäna».

Till en början var Finska kyrkan undanskymd av kringliggande hus. Sedan Indebetouska trädgårdens mur, Gamla bollhuset och andra byggnader rivits, fick den på 1790-talet sitt nuvarande friare läge.

Fredrik I:s bröstbild, som nu är uppställd i ett hörn av kyrkans sakristia, stod först i Karlbergs park, därefter i Kungsträdgården. På sockeln är följande smickrande inskription anbragt: »En primum orbis arctoi Fridericum, pacis, legum, libertatis statorem. In marmore vultus, in vultu rex, in rege heros. An magis dextre exprimitur?» (Se här Fredrik, den förste i Norden, fredens, lagarnas och frihetens upprätthållare. I marmorn blicken, i blicken konungen, i konungen hjälten. Eller kan det mera lämpligt uttryckas?)

Nr 1 Fiskargatan, Mosebacketorg, f. d. Navigationsskolan.

Den första kända navigationsskolan i Stockholm stiftades av konung Karl X Gustav år 1658 »till seglationens bättre kultur och förkovring». Huset är byggt under senare delen av 1840-talet på Stockholms borgerskaps bekostnad.

Fiskartorpet, väster om den här igengrundade Husarviken, har ännu kvar den lilla stuga, som Karl XI lät uppföra, och som enligt inskriften på en där befintlig tavla benämnes hans fiskarstuga. Stället besjungen av Bellman i Fredmans epistel nr 71: »Ulla, min Ulla, säj, får jag dig bjuda — —?» Se Ugglevikskällan, Ladugårdslandet!

Nr 2 Fjällgatan har kryssvalv i inkörporten, fönster i murlivet, prydliga järnportar i portgången och vid gårdssidan. Träportarna vid gatan äro utsmyckade med girlander och andra sniderier. Huset erhöll 1771 en tillbyggnad av fabrikör

J. P. Rutenbeck. Föregående ägare voro 1718 hökaren Jonas Eneroth och 1759 assessorn D. Wilhelmij.

Flemínggatan hette ända till början av detta århundrade Reparebangatan. Från Schéelegatan till nuvarande Kronobergsparken sträckte sig en minst hundraårig överbyggd replagarbana, vilken revs 1904. På 1600-talet anlades av överståthållaren friherre Klas Fleming en replagarbana på Kungsholmen.

Nr 22 Flemínggatan, Stockholms stad allmänna försörjningsinrättnings huvudavdelning, fordom Grubbens trädgård, som var ett förlustelseställe. Egendomen, i senare tid kallad Grubbens gårde, ägdes 1759 av handlanden Hans Vilhelm Grubb, år 1800 av kommerserådet av Grubbens. Före Grubb var handlanden Hans Lenman, död 1739, ägare. Efter honom kallades egendomen Lenmanska possessionen.

Kommerserådet Mikael av Grubbens, född 1728, och son av handlanden Nils Grubb, reste vid unga år till Kina, uppehöll sig sex år i Canton och upprättade där det första svenska handelskontoret. Efter hemkomsten blev han adlad och direktör för svenska ostindiska kompaniet. Han dog 1808.

Flemíngska palatset. Se nr 8 Slottsbacken!

Nr 24 Folkungagatan, f. d. Pilgatan, uppfördes 1752 av bryggaren Lars Callerman och tillbyggdes 1769 av madame Kristina Callerman.

Nr 26 Folkungagatan. 1734 uppfördes här ett trähus av Nils Lille, och 1752 uppbyggde bryggaränkan Katarina Lille det nuvarande huset.

Nr 119 Folkungagatan, Stockholms stads spädbarnshem, bär på gaveln årtalet 1748.

Forbusska palatset. Se nr 4 Blasiiholmshamnen, södra!

Franska bröd. Tillverkningen av denna brödsort beviljades första gången fransmannen Fr. Schubert genom kommerskollegii brev 1730.

Fredríkshov ligger i närheten av den plats, där den forna s. k. Gamla kungsladugården var belägen. Tomten, som kallades Kalvhagen, skänktes 1652 till arkitekten Jean de la Vallée,

som erhöll tillstånd att där inrätta värdshus »med allehanda lustspel och tidsfördriv till lovligt förlustande, såsom bollhus, klot- och trycktaffelspel med flera förnöjande saker, såsom han på främmande orter har sett eller själv påfinner». Därför kallades också stället Lustdal.

1668 ägdes området av fältmarskalken Otto Vilhelm Königsmark och kallades Königsmarkshov. Genom Karl XI:s reduktion lades det åter till ladugården. År 1743 blev Fredrik I dess ägare, lät där bygga ett stenhus och anlägga tvenne trädgårdar, varefter stället fick namnet Fredrikshov. Konungen förlänade snart denna egendom till sin gunstling presidenten i kommerskollegium, hovmarskalken friherre Erland Broman. Denne, som var en glad sällskapsman och goddagspilt samt skicklig affärsman, var gift med Vilhelmina Magdalena Taube, yngre syster till Hedvig, konung Fredriks älskarinna, som upphöjdes till riksgrevinna av Hessenstein. Se Skeppsholmsbron!

Broman, som hade en träffande likhet med ceremonimästarna i våra dagars operetter, försåg efter Hedvig Taubes död 1744 konungen med en ny älskarinna, Katarina Ebba Horn, vilken, då förbindelsen efter tre år upplöstes, hade dragit så stor fördel av kärleken, att hon ägde flera hus i Stockholm och stora lantegendomar. Hon blev sedan gift med riksrådet greve Ulrik Bärck. Efter Bromans död 1757 blev riksrådet greve K. O. Hamilton ägare av Fredrikshov.

År 1772 inköptes Fredrikshov till vinterpalats åt änkedrottning Lovisa Ulrika. Därefter började det ännu befintliga slottet byggas under arkitekten friherre Karl Fredrik Adelcrantz ledning och blev till ungefär två tredjedelar, sådant det nu står, fullbordat 1776. Här residerade sedan Lovisa Ulrika. Efter hennes död på Svartsjö slott 1782 hade prinsessan Sofia Albertina en tid Fredrikshov till sitt förfogande.

I detta slott sutto under riksdagen 1789 oppositionsmännen Axel von Fersen, Karl De Geer, Fredrik Horn m. fl. i fängsligt förvar, och följande år ditfördes såsom fångar de officerare, som varit delaktiga i anjalaförbundet.

När De la Gardieska palatset 1793 från arsenal förvandlades till dramatisk teater, fick Fredrikshov förvara vapen- och trofé-samlingarna till 1802, då de flyttades till dåvarande Orangeri-huset i Kungsträdgården. Sedan dess har slottet alltjämt varit kasern. För detta ändamål uppfördes senare flera hus. Det regemente, som här inrymdes, var Svea livgarde.

År 1888 flyttade detta därifrån, och efter reparation 1903 mottogs där fjärde arméfördelningens intendenturskola.

Fredsgatan erhöll sitt namn till minne av westfaliska freden. Den utgjorde förut »Stråkevägens (Drottninggatans) krök fram till torget».

Nr 1 Fredsgatan. Arvfurstens palats, Torstenssonska huset. Tomtområdet, som sträcker sig ned till Norrström, var sannolikt bebyggt under medeltiden, och därvarande byggnader raserades av försvarsskäl under Gustav Vasas första regeringsår. Antagligen började fältmarskalken greve Lennart Torstensson, som här inköpt fyra tomter, byggnadsarbetet 1646. Palatset var dock ej färdigt vid hans död 1651. Det är ej känt, om han dog här eller i sitt andra hus, nr 30 Stora Nygatan. Han har också ägt och byggt Ulvsunda, väster om Stockholm. Där uppehöll han sig ofta och gärna.

Torstenssonska huset hade långsidan mot Fredsgatan. Den östra gaveln sträckte sig omkring 13 meter nedåt torget. På området vid strömmen voro ekonomihus uppförda. Av detta palats återstå i oförändrat skick endast portalerna vid gatan och gården och de sirliga ankarslutarna med upprullat blad och dubbla voluter i de även ursprungliga murarna. De ståtliga portalerna prydas av fältherrens och hans frus, Bea' a Johansdotter De la Gardies, vapen.

Huset ärvdes av sonen, Anders Torstensson, »en ädel och välmenande man, som för sin egen del hellre ville lida än göra andra orätt». På sin faders rykte »uppsteg han genom stallet till rådsbordet». Han var nämligen överste och riksstallmästare, innan han befordrades till riksråd. Sedan utnämndes han till generalguvernör över Estland och slutligen till president i Åbo hovrätt. Han var gift med fältmarskalken Magnus

Stenbocks syster Kristina Katarina och efterlämnade vid sin död i Åbo 1686 sonen Karl Ulrik, vilken avled såsom överste 1727 och var den siste ättlingen på svärdssidan.

På tal om palatsets indragning till kronan yttrade Karl X Gustav, att det ej finge ske, »om det också låge här på borggården», emedan fältmarskalken hade varit honom »en så god läromästare i knekteskolan». Emellertid övergick det 1696 till staten men överläts snart till Torstenssons arvingar och kom sedan att tillhöra greve Ture Gabriel Bielke, såldes av dennes arvingar 1764 till direktören Klas Grill, som dog där 1778, och av dennes arvingar år 1783 till prinsessan Sofia Albertina, som genom tillbyggnad åt Norrström lät uppföra det nuvarande s. k. Arvfurstens palats. Detta arbete utfördes av arkitekten Erik Palmstedt, varvid fasaden fick samma utseende som det mitt emot belägna, år 1782 invigda Operahuset. År 1794 kunde prinsessan inflytta och bodde där till sin död 1829.

På en 1857 å palatsets frontespis uppsatt marmortavla läses: »Sophia Albertina ædificavit» (Sofia Albertina byggde [huset]). Enligt hennes förordnande skulle palatset tillfalla den äldste arvfurste, som näst kronprinsen ägde arvsrätt till kronan.

Arvfurstens palats överläts 1902 till staten för en köpesumma av 2,250,000 kronor och inrymmer nu kungl. utrikes- och sjöförsvarsdepartementen.

Nr 2 Fredsgatan, Hornska huset, nu ombyggt av Stockholms inteckningsgarantiaktiebolag, mitt emot Torstenssonska palatset, har ägts och bebotts av fältmarskalken greve Gustav Horn.

Nr 12 Fredsgatan, Akademien för de fria konsterna. Huset är från början uppfört av riksrådet och överståthållaren Axel Sparre efter ritning av Nikodemus Tessin d. ä. Över ingången till sitt hus uppsatte greve Sparre en marmorsten med följande inskription: »Hanc domum extrui curavit illustrissimus dominus Axelius Sparre, regni Sveciæ senator, arcis holmensis castellanus et civitatis gubernator, annis 1671 et 1672, quam delineavit Nicodemus Tessin, architectus regius et civitatis consiliarius.» (Detta hus lät friherre Axel Sparre, Sveriges

rikes råd, Stockholms slotts ståthållare och stadens överståthållare, uppföra under åren 1671 och 1672 enligt ritning av Nikodemus Tessin, kunglig arkitekt och stadens rådman.)

Huset, som sedan ägdes av släkterna Bielke och Oxenstierna, brann 1751. Tomten med byggnadsresterna köptes av presidenten friherre Erland Broman, vilken sålde den till styckgjutaren Gerhard Meijer. Denne byggde åter upp huset och lät insätta nämnda marmortavla i huvudbyggnadens nedre förstugas vägg. Meijer skänkte huset till kungliga målare- och bildhuggareakademien, vilken, upprättad av dåvarande överintendenten, sedermera kanslipresidenten m. m. greve K. G. Tessin 1735 och stadfästad av konungen 1793, inflyttade dit 1781. Huset tillbyggdes 1844 med två flyglar och har i början av 1890-talet genomgått en ombyggnad. Byggnadens yttre prydes av medaljonger, i vilka stora mästare i bildande konst äro framställda. Minnesstenen har nu fått en mindre beaktad plats: på golvet i en av förstugas vrår.

Freskaté. Ett par torpställen vid norra Brunnsviken skänktes av Gustav III till överstekammarjunkaren friherre Gustav Maurits Armfelt, som där uppförde en ännu befintlig villa i italiensk stil och gav stället dess namn.

Frisens park. 1648 erhöll Magnus Gabriel De la Gardie en plats i förläning å »kronones djurgård å Vallmarsön», antagligen Valdemarsudde med närmaste omgivning. 1782 kom detta område till grosshandlaren Karl Magnus Fris. Denne inrättade en »sågkvarn» på udden, sannolikt den ännu kvarstående, vilken bär årtalet 1785. Han anlade även vidsträckta planteringar, däribland den än i dag befintliga Frisens park.

Fru Gunillas gränd vid Österlånggatan nämnes under medeltiden med olika namn. Efter 1513, då fru Gunilla Johansdotter Bese på Benhamra i Roslagen, Erik Turesson Bielkes hustru, en av de kvinnor, som närvaro vid Gustav Vasas födelse, inköpte ett hus därstädes, uppkallades gränden efter henne. Hon var drottning Gunillas farfars mor. Gränden är nu avstängd.

Funkens gränd hette förut Bredgränden. 1628 köpte den från Stralsund inflyttade köpmannen Tomas Funck en tomt där.

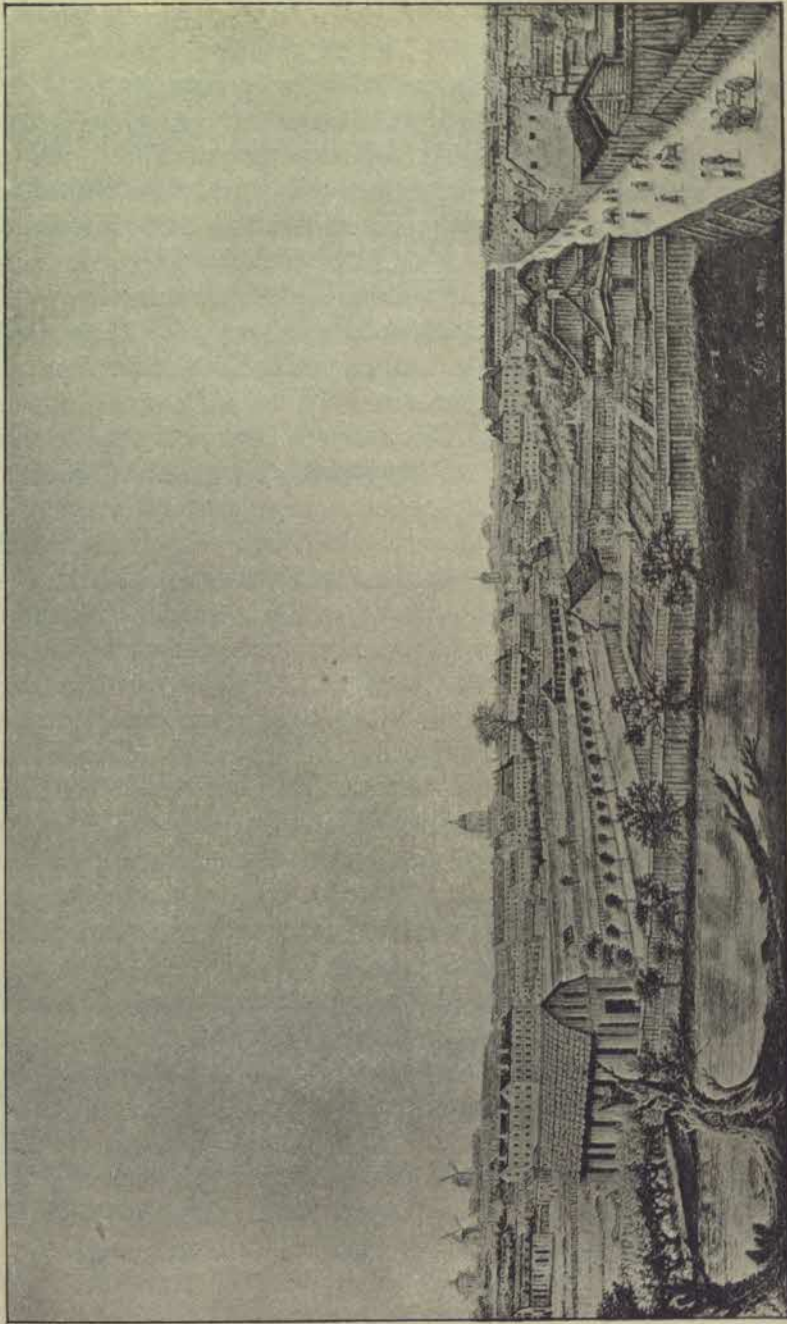
Nr 1 Funkens gränd. Se 72 Västerlånggatan!

Nr 3 Funkens gränd. Över porten är en kvadratisk inskriptionstavla med bokstäverna G. H. S. och ett vapen med två hästskor, allt inom en lagerkrans. Därunder läses: »Der Herre bewar deinen Inganck und Ausganck. 159.» Siffrorna i hörnen bilda årtalet 1715. Bokstäverna och skölden erinra om Gustav Hästesko, 1683 utnämnd överstelöjtnant. Vid slutet av 1660-talet tillhörde tomten »sahlig biskop Feiff». Antagligen har Hästesko byggt huset, vilket påbyggdes 1755.

* * *

Nr 1 Gaffelgränd, Stockholms sjömanshus, består av två 1600-talshus, vilka sammanslogos under 1700-talet. Det södra huset ägdes av Lydert Adlerschiöld, det norra av skepparen Magnus Hardt. Två kanoner som avvisare stå ännu kvar i hörnen från 1600-talet. År 1788 blev Stockholms sjömanshus här bofast, såsom en inskriptionstavla upplyser, och från den tiden är fasadens utseende bevarat. Det första svenska sjömanshuset inrättades i Stockholm 1748.

Nr 23 Gamla Kungsholmsbrogatan, 22 Klara Norra kyrkogata. 1750 erhöi bagaren Johan Zimmerström tillstånd att uppföra ett tvåvåningshus i hörnet och följande år att bygga det ännu bestående huset, som på ritningen har två våningar och vindskupor. Det ägdes 1776 av hans änka, 1779 av bagaräldermannen J. Röhl, 1785 av bagaren A. Lychow, 1799 av handlanden K. Lychow och 1808 av bagaren J. Piehl. I detta hus inflyttade jämte familj i okt. 1864 lektorn i Skara Gunnar Wennerberg, kallad till Stockholm för att ordna Nationalmusei samlingar. »Våra rum äro något små», skrev han, »men varma, och jag hoppas, de ska bli trevliga.» Han kom aldrig att återupptaga den tjänst, han lämnat.

Utsikt öfver trakten mellan Observatorium och G:a Kungsholmsbrogatan år 1777.

Gamla posthuset. Se nr 6 Lilla Nygatan!

Gamla riksdagshuset. Se nr 5 Birger Jarls torg!

Gamla riksbanken. Se nr 55 Järntorget!

Garnisonssjukhuset. Se nr 25 Hantverkargatan!

Garvargatan har sitt namn efter vid stadsdelens första bebyggande där anlagda garverier, tillhörande Anders Schultz, Mikael Kahl, Anders Conrat och Daniel Ziehl, vilken lär hava varit den förste, som här uppförde bostadshus och vid grundgrävningen på 1640-talet påträffade en mängd likkistor och »de dödas ben däruti», alltså en gammal begravningsplats från munktiden. 1667 nämnes garvaren Johan Sigfridsson och 1688 Jakob Garvare. Ej mindre än sju garverier ödelades genom vådelden den 18 juni 1750. Se Kungsholms kyrka!

En namnkunnig garvare vid denna gata var i senare tid Jakob Westin, mest känd som boksamlare och donator. Då Uppsala universitet 1877 firade sitt 400-årsjubileum skänkte han till dess bibliotek sin boksamling av 30,000 band jämte handskrifter, kartor m. m. och senare genom testamente 50,000 kronor till ett vetenskapligt samfund i Uppsala, nu benämnt humanistiska vetenskapsamfundet. Vid samma jubelfest blev Westin fil. hedersdoktor. Han dog, 70-årig, i Stockholm 1880. Hans far och farfar voro åldermän i garvaryrket. Westinska släkten ägde och bebodde nr 4 Hantverkargatan.

Gator och gränder fingo benämning efter personer, yrken, markens beskaffenhet, läge, byggnader, kyrkor, kloster, offentliga och enskilda byggnader, stadsportar, torg, brunnar, märkliga händelser, naturföreteelser m. m.

Gränderna däremot uppkallades oftast efter den person, som innehade något av hörnhusen eller det mest betydande tomtområdet. Deras namn voro därför mycket växlande, medan gatornas blevo mera bestående.

I äldre tider voro gatorna endast vägar eller stigar mellan husen. Den första ordnade gatregleringen utfördes av överståthållaren friherre Klas Fleming under åren 1637—1640, och 1664 befallde k. m:t, att gatorna skulle jämnas och läggas med »rullsten i grus». Materialet härtill hämtades från

Brunkeberg. År 1806 väcktes fråga om stenväggning med tuktad sten, men först på 1850-talet började sådan mera allmänt användas. Se trottoarer!

Före 1697, då lyktor här och där påbjödos, fanns ingen särskild gatubelysning. Ehuru genom en förordning av 1749 föreskrevs, att sådana allmänt skulle uppsättas, var dock bruket av handlyktor med glas eller genomskinligt horn ålagt alla, som vistades på gatorna efter kl. 11 em.

Efter kungörelse 1763 anslagos på husen gatornas och grändernas namn. Adressnumreringen för varje gata tillkom 1832. Förut fanns liksom nu tomtnumrering inom varje kvarter. Denna ändrades 1810 och är sedan dess till stor del bestående.

Generalsbacken, en fortsättning av Brunkebergsåsen, slutade vid Norra Brunnsviken och är nu nästan alldeles bortschaktad. Några lämningar äro ännu kvar i Hagagatans fortsättning. Den fick sitt namn efter generalerna Lewenhaupt och von Buddenbrock, som där avrättades 1743. Se Brunkeberg!

Gillen motsvarade våra dagars klubbar och ordenssamfund. Ehuru de buro en religiös prägel och voro stiftade till något helgons ära, låg dock till grund för dem människans behov av sällskap och förströelse.

Helga lekamens gille var det förnämsta i Stockholm. I detta upptogs bröder och systrar av alla stånd. Den förnämste ämbetsmannen var åldermannen, som skulle vara präst. Till biträde åt honom stodo två klerker, kallade stolbröder, vilka under sig hade skaffare, som sörjde för gillet hushållning och framför allt gillesdrickningen. Övriga tjänstemän och betjänter voro kapellaner, som förrättade mässorna i gillet kor i Storkyrkan, klockaren, orgmästaren, orgtramparen, gillesvennen, som gick omkring med kallelser, djäknar, som biträdde vid likbegängelser, gillesdrickningen och andra fester, samt musikanter m. fl. Se nr 32 Skomakargatan!

S:t Olofs gille, Vår frus gille. Se nr 30 Skomakargatan!
S:t Gertruds gille. Se Tyska kyrkan!

Grevegränden å Blasiholmen är uppkallad efter grevarna Wachtmeister och von Fersen, som där ägde stora tomtområden.

Grevesmühlska skolan. Se nr 13 Brunngatan, 56 och 58 Malmskillnadsgatan!

Grevgatan torde hava sitt namn efter greve Per Brahe d. y., som ägde nuvarande kvarteret Ädelmannen, mindre.

Grev Magnigatan. I närheten av denna gata hade rikskanslern greve Magnus Gabriel De la Gardie en vidsträckt trädgård. På 1600-talet kallades gatan Grev Magni trädgårdsgata. 1715 köpte handelshuset Grill av grevinnan Elisabeth Oxenstierna här en större tomt, vilken tillökades genom utfyllning i sjön. Där anlades ett skeppsvarv, kallat Terra nova, vilket ägde bestånd till 1816, då området inköptes av kronan, som där uppförde kaserner för Andra livgardet och anordnade en exercisplats. Se nr 3 Stortorget!

Grev Turegatan. Greve Ture Gabriëlsson Oxenstierna, död 1669, ägde stora tomter, där gatan går fram. 1686 blev »gatan utstakad, som är vid Grev Tures malmgård». Gatan kallades en tid Skvalbergsgatan.

Grindshagen utanför Skanstull uppläts efter pesten 1710 till begravningsplats. Se Götgatan!

Grinds skans. Se Götgatan!

Grundsborg, vid Skanstull, fordom bebott av arbetsfolk, var också ett tillhåll för mindre väl kända personer. Det inköptes 1845 av handlanden Olof Nyberg, som ägde den närbelägna egendomen Eriksdal. Några på det nyförvärvade området belägna källor med rikligt och gott vatten gävo honom anledning att där anlägga en vattenkuranstalt, som en tid begagnades av ett större antal brunns- och badgäster. Nu tillhör Grundsborg Stockholms stads vattenledningsverk.

Gröna lund. »Bellmanskrogen» med »höganloftssvale» står ännu kvar på den gamla Mjölnergårdens plats. Se Djurgårdsstaden!

Gröna stugan. Se Berzelii park!

Gubbbuset, gamla. Se nr 1 Varvsgatan!

Gustav Adolfs torg, som i äldre tider kallades Malmtorget, sedermera Norrmalmstorg, erhöi efter 1796 på Gustav IV Adolfs befallning sitt nuvarande namn. Torget, som i forna tider var bebyggt och starkt sluttade mot strömmen, anlades

på 1630-talet av överståthållaren Klas Fleming. I ganska sen tid, 1775, då grunden till Gustav II Adolfs staty började läggas, påträffades djupt under jordytan lämningar efter eldstäder och stenlagda gator. 1663 förbjöds att använda detta torg till rättarplats och 1697 all handel med stads- och lantmannavaror.

Här var det, som dalkarlarnas uppror, »den stora daldansen», år 1743 kvästes. Här anställdes av Stockholms borgerskap i december 1778 till firande av Gustav IV Adolfs födelse en stor glädjefest, vilken slutade med stor sorg. En med läktare försedd sal av nära 50 meters längd blev uppförd av bräder på torgets norra sida. På den åt slottet vettande sidan var en transparang med inskriften: »Amor urbis et orbis» (Stadens och landets älskling). Vin, brännvin och öl utdelades gratis åt folket, som dessutom skulle roa sig med dans. Klockan sju öppnades salens fem portar, varvid pöbeln från alla håll trängde på, så att före klockan åtta, då festen skulle börja, 64 personer, 27 män och 37 kvinnor, trampades till döds i och vid den östra porten. Längre in i salen kände man ej till olyckan, varför dansen och förplägnaden där tog sin början. »Genom medicorum och flera kirurgers så hedrande som oförtrutna nit och bemödanden» kunde 14 personer, vilka upptogos som döda, friska och tillkvicknade återvända hem.

I hörnet av Gustav Adolfs torg och Malmtorgsgatan var det för ett par år sedan rivna hotell Rydberg beläget. Det uppfördes 1857 på köpmannen Abraham Rydbergs bekostnad.

Rydberg, son av skolrektorn i Lidköping, sedermera prosten i det närliggande Örslösa Anders Rydberg och Elsa Maria Lidbeck, blev student i Uppsala 1798, övergick snart till affärsverksamhet och förvärvade stor rikedom. Han dog 1845 efter att hava donerat 150,000 riksdaler banko till nämnda hotellbyggnad och lika mycket till grundandet av en navigationsskola i Stockholm. Emedan en sådan redan fanns, användes beloppet till en praktisk sjömansskola, vilken ännu är i verksamhet under namn av Rydbergiska stiftelsen, som avser danandet av skickliga sjömän. På hotell Rydbergs plats stod förut Kastenhof, uppfört 1645—1650 till »kämners kammare», en under-

rätt. Drottning Kristina »förunte detta hus åt norre förstaden till justitiens fortsättande och till skänkeri av främmande drycker». Det fick sitt namn efter den förste vinskänken där, Kasten Hoff, vilken varit i drottningens tjänst. Se nr 45 Österlånggatan!

På Operahusets nuvarande område låg på 1600-talet riksrådet greve Axel Lillies palats, vilket efter denne övergick till släkten De la Gardie. Det förvärvades sedermera av överståthållaren friherre Karl Sparre, som 1773 överlät köpebrevet på konung Gustav III. För vinnande av utrymme till teaterbyggnaden inköptes även Ekebladiska huset vid Arsenalsgatan och Jakobstorg. År 1782 invigdes Operahuset, som enligt inskriptionen på frontespisen, »Gustavus III, patriis musis», var ägnat åt de fosterländska sånggudinnorna.

Gustav II Adolfs staty. År 1757 väcktes förslag om uppresande av en ärestod åt Gustav II Adolf. Sedan konungen härtill givit sitt bifall, uppdrogs åt bildhuggaren Pierre Hubert L'Archevesque, född 1721, död 1778, Sergels lärare, att modellera en staty. Då denna ej vann ständernas erkännande, utförde han 1772 en annan, varefter gjutningen uppdrogs åt styckgjutaren Gerhard Meyer »den tredje», död 1784, och år 1779 var detta arbete verkställt men eiseringen först 1791. Statyn fördes då på en för ändamålet inrättad vagn till dess nuvarande plats på Gustav Adolfs torg, där den i Gustav IV Adolfs närvaro med övlig ståt avtäcktes den 17 november 1796, vilken dag motsvarade den 6 november i den julianska tidräkningen.

Piedestalen, på vars östra och västra sidor porträttmedaljonger av Torstensson, Wrangel, Banér och Königsmark äro anbragta, skulle på den södra sidan förses med en dylik, föreställande hertig Bernhard av Weimar, men Gustav III ändrade förslaget därhän, att den av Sergel modellerade gruppen Axel Oxenstierna och Historien skulle gjutas i brons och uppställas på fotställningens södra avsats, ett verk, som först 1906 blivit utfört. På den motsatta sidan märkes en grupp av troféer. Medel till stodens resande erhöles huvudsakligen genom ett särskilt anordnat lotteri, som sannolikt gav anledning till inrättandet av kungliga svenska nummerlotteriet.

Gustav III:s staty. Se Skeppsbron!

Gustav Vasas staty. Se Riddarhustorget!

Gymnasium. Se nr 7 Birger Jarls torg!

Gymnastiska Centralinstitutet. Se nr 19 Hamngatan!

Gåsgränd. År 1494 nämnes ett hus, beläget ovanför »Graagasen», och två år senare »fjärde gränden från Gråmunkegränden näst ovanför hustru Ragnhild Graagasens hus». Gåsgränd är än i dag den fjärde gränden, därifrån räknat.

Nr 1 och 2 Gåsgränd. Se nr 24 Västerlånggatan!

Nr 3 Gåsgränd. De i väggen vid Gåsplan inmurade skulpturerna torde hava tillhört någon portal från 1600-talets förra hälft. Huset är sammanslaget av tvenne andra, som funnos här omkring år 1700.

Gäldstuguhäktet. Se nr 82 Hornsgatan!

Göran Hälsings gränd. Helsing är ett namn, som ofta förekommer under vasatiden. Göran Helsing fader var Nils Helsing, vars hustru, Apollonia Larsdotter, var Erik XIV:s amma och fick ett hus av kung Gösta. Det föregående namnet var Nils Helsing gränd.

Nr 1 Göran Hälsings gränd, nr 2 Ignatiigränd, härstammar från 1600-talet.

Nr 3 Göran Hälsings gränd, nr 4 Ignatiigränd. Området med åbyggnader ägdes vid 1600-talets mitt av boktryckaren Ignatius Meurer. Det nuvarande huset byggdes 1689 av kocken Anders Elofsson. Det har i murarna ankarslutar med voluter och upprullat blad. År 1748 blev huset »reparerat och i fullkomligt stånd satt» av glasmästaråldermannen Petter Stöwer.

Nr 2 Göran Hälsings gränd, nr 1 Lilla Gråmunkegränd bestodo ursprungligen av två hus, av vilka nr 2 1745 tillhörde lärftskramhandlaren Anders Holmgrens änka, som då blev gift med hovurmakaren Jean Fredman. Se nr 2 St. Nygatan! Där fanns vid samma tid en krog, som innehades av Ebba Falk.

Nr 4 Göran Hälsings gränd. Huset och portalen med ett kerubhuvud som slutsten härstamma från 1600-talets senare del. En påbyggnad skedde 1804, då huset ägdes av traktörsänkan Kristina Åkerblom.

Götgatan har sitt namn efter den forna landsvägen Göta-vägen, vilken delvis gick i den nuvarande gatans riktning. Nedre delen av Götgatan i närheten av Skanstull kallades länge Postmästarbacken efter generalpostmästaren Johan von Beijer, som därbredvid ägde en stor trädgård.

Vid Skanstull låg Grinds eller Grima skans. Lämningar av denna och skansgraven äro ännu synliga. Den äldska skansen anlades 1644. Denna tillbyggdes och förstärktes 1657—1660, förföll sedan men iståndsattes 1710 och 1719. 1774 fylldes en del av vallgraven för landsvägens framdragande, och 1907 raserades flera återstående murar.

Genomgrävning mellan Hammarbysjön och Årstaviken och utvidgning av Danviksränniln voro påtänkta redan 1761 men uppskötos av farhågor för att Danviks kvarnar därigenom skulle ödeläggas.

Söder om Skanstull, där spårvägen viker av till Enskede, synas befästningsverk, som påbörjades 1859 men aldrig blevo utförda.

Nr 1 Götgatan, Södra stadshuset. På denna plats sträckte sig fordom ända ned till sjön ett stort byggnadskomplex av trä med salubodar, som delvis uppkommit under förra delen av 1600-talet, då ryska köpmän i stort antal besökte Stockholm. Man ansåg det nämligen nödvändigt att hava dessa herrar samlade på en plats och förbjuda dem att gå omkring var som helst och avyttra sina varor. Deras affärsmetoder gillades nämligen ej av magistraten, ty ej sällan anklagades den ene ryssen efter den andre för stöld. Samlingen av dessa träbyggnader kallades Ryssgården.

Omkring år 1660 väcktes fråga om deras ombyggnad, och tre år senare torde arbetet därmed hava börjat under stadsarkitekten Nik. Tessin d. ä:s ledning och fortgick långsamt till 1676, då förslag gjordes att »i stället för en ryssegård uppföra en stadshusbyggnad». Konungen medgav nämnda år borgerskapet att tullfritt införa större partier vin, »att låta skänka och tappa gode och oförfalskade drycker och där jämte noga tillse, att ingen flärd uti bemalte skänkeri brukas och förövas».

1664—1673 var Nikodemus Tessin ledare av arbetena, som

till en början inskränkte sig till ryssbodarna. Han efterträddes sedan av sin son. 1694 skövlades ryssbodarna av brand. Se Eldsvådor! De uppfördes åter men fingo ej lång varaktighet. De hade sin plats norr om det nuvarande Stadshuset. På 1800-talet funnos de ej.

I början av 1700-talet inrättades i en stor sal i norra flygeln av Stadshuset rysk gudstjänst, sedermera, påskdagen 1784, invides en annan sal för katolsk. 1748 inrättades där en anatomisal. Det har dessutom under tidernas lopp lämnat lokaler till krogar, domstolar, fängelser, skolor m. m.

I det s. k. stadshushäktet förvarades på skilda tider Karl XII:s minister baron Georg Heinrich von Görtz, kaptenen, Nya teaterns (sedermera Dramatiska teaterns) grundläggare, Anders Lindeberg och skriftställaren Magnus Jakob Crusenstolpe. Här sutto också de dödsdömda, som skulle beredas för färden till galgbacken. Innan Görtz den 20 februari 1719 utfördes ur sin arrest, skrev han där: »Mors regis fidesque in regem mors mea (Konungens död och troheten mot konungen — min död).»

Utom den monumentala gården har byggnadens yttre föga att bjuda av arkitektonisk skönhet. Portalen vid Götgatan är, ehuru påmålad, ursprunglig.

Nr 3 Götgatan har raka ankarlutar med upprullat blad i murarna och droppar i portalens överstyecke. Huset ägdes 1751 av fabrikören H. Wolgenau, 1789 av brukspatronen med samma namn och 1792 av köpmannen A. Seminoff.

Nr 5 Götgatan bär vid gränden årtalet 1726.

Nr 19 Götgatan, hörnhuset vid Hökensgatan, köptes 1725 av hovurmakaren Andreas Fredman, den av Bellman besjungne dryckeshjältens fader, från hökaren Erik Gieting. Tomten bebyggdes nu med ett stenhus, som 1730 hade åtminstone en våning. Den nedre delen av huset och portalen torde härstamma från Fredmans tid. Se nr 2 Stora Nygatan!

Nr 21 Götgatan tillhörde 1727 sadelmakaren H. J. Gyeek, 1756 kofferdikaptenen L. Böker, 1756 boktryckaren J. G. Lange och har sedan ofta bytt ägare. Se Apotek!

6. Palats och kåkar.

Nr 29 och 31 Götgatan, 36 Högbergsgatan. Fönstren sitta i murlivet, träportarna äro försedda med droppar, trappuppgången har kryssvalv och smidda järnräcken. 1785 erhöll ägaren, glasmästaren Petter Westlander, tillstånd att få reparera och sätta ett nytt, brutet tak på huset vid Götgatan.

Andra ägare hava varit: 1719 vagnmakaren J. Herenstedt, 1736 glasmästaren Johan Kiesberg, 1771 glasmästaren P. Falk, 1798 brukspatronen A. Dahlström.

16 A Götgatan, Ebba Brahes malmgård. Under 1600-talet började stormännen åt sig uppföra präktiga malmgårdar.

Ebba Brahe, fältherren Jakob De la Gardies änka, erhöll 1652 större delen av tomten vid Götgatan som julklapp av drottning Kristina, som »ville unne, skänke och give ett vårt och kronones hus och gård på Södermalm vid Götegatun, som vi av framledne Lovijs De Geers ervinger oss tillhandlat have». Men drottningen hade ej klara papper på äganderätten, varför grevinnan fick vänta till 1660, innan hon kom i besittning därav och då måste erlægga 26,000 riksdaler till Louis De Geers arvingar. Ebba Brahe lät åt sig uppföra det mindre huset på gården med fasad åt Götgatan i holländsk stil.

Området blev kringgårdat av en mur, försedd med den nuvarande inkörsporten, som bär Jakob De la Gardies och hennes vapen. Deras initialer finnas ovan portalen i det inne på gården befintliga palatset. Där dog Ebba Brahe den 5 januari 1674.

Palatset skiftade sedan ägare, såsom riksrådet, presidenten m. m. greve Olof Törnflycht 1716 och »tobaksfabrikören och handlanden» Nils Schönborg 1762. Denne restaurerade det genom eldsvådan å Södermalm 1759 skadade huset och kringbyggde det med hyreshus. Efter honom bär det än i dag namnet Schönborgska huset, liksom hela kvarteret benämns efter honom.

Nr 18 Götgatan. Det ombyggda huset har 1700-talsportal och kryssvalv i portgången ävensom i inkörsporten vid S:t Paulsgatan. 1741 var tobaksspinnaren Hoving husets ägare och 1774 sjökaptenen Martin Kruse.

Nr 22 Götgatan är ett 1700-talshus med fönstren i murlivet och kryssvalv i portgången. Huset ägdes 1767 av bankokommissarien J. Klintin, 1771 av sockerbagarmästaren Anders Lindström och 1773 av kassören J. S. Iflander. Det inne på gården belägna reveterade trähuset torde någon av dessa hava uppfört.

Nr 34 Götgatan byggdes efter 1737 erhållet tillstånd av »vagnmakaren mästare» Elias Feiff.

Nr 38 Götgatan. Tomten ägdes i medlet av 1600-talet av Johan De Geer och såldes av honom 1679 till nederländske ministern Kristian Konstantin Rumpf. Palatset prydes utvändigt av pilastrar, licener och girlander. Det förra ministerhuset har från 1745 ända in i vår tid varit Katarina församlings fattighus och är nu utspisningsställe för fattiga. Det kallades en tid Engelska huset.

»Göthens malmgård» var ett skämtsamt namn på galgbacken utanför Skanstull, där missdådaren Göthe avlivades medelst hängning 1737. Han var dock ej den förste, som där led sitt straff. Före honom hade 1719 Karl XII:s minister friherre Georg Heinrich von Görtz och 1720 prästen Peter Johansson Brenner där blivit avrättade.

Erik Andersson Göthe var en tjuv, som stulit och rånat i 20 års tid, företrädesvis i Södermanland och Närke, och på nyåret 1737 mördat en ung man i dennes säng.

Brenner, finländare till börd, hade varit fältpräst under Karl XII:s krig och höll i Bender den predikan, som avbröts av »kalabaliken», hade året förut utnämnts till kyrkoherde i Vasa men tillträdde ej tjänsten utan uppehöll sig än i Stockholm, än i Danmark och Tyskland, bedrivande stämplingar mot svenska staten. Han greps i Hamburg och sändes därifrån till Stockholm och efter slutförd rannsaking till galgbacken. Där höll han före avrättningen ett tal, som sedan trycktes på flera språk och såldes på Stockholms gator. Över den avlidne skrevs ett epitafium, lydande:

»En gud- och samvetslöser präst
är här begravnen galgen näst.
Hans kropp var intet bättre värd,
ty eljest han fått de frommas färd.»

På den 1908 till följd av gatans utvidgning rivna källaren Hamburg i sydöstra hörnet av Götgatan och Folkungagatan erhöles de livdömda den sista styrkedrycken. Där förvarades också de glas, ur vilka de druckit.

För tjuvar användes hängningsstraff ända till 1779, mördare blevo ända till senare delen av följande århundrade halsuggna på omskrivna plats. Den sist här avrättade var post-rånaren Hjert under senare delen av 1800-talet. Hans medbrottsling Tektor led samma straff utanför Visby. Hängningsstraffet avskaffades 1864.

Bödelseyrket var i forna tider ganska riskabelt, ty om »mästermannen», såsom han även kallades, förfelade hugget, var han ej säker om sitt eget liv. Det hände 1681, då en soldat avrättades, att bödeln högg miste tre gånger, varför det omgivande krigsfolket »slog honom på stället till döds neder».

* * *

Haga var ursprungligen ett litet torp, kallat Präst- eller Prosthagen, som innehades på arrende av en lagman Palin. Själv ägde han husen och sålde dessa 1771 till Gustav III. Av detta torp, egendomen Brahelund och en liten lantgård skapade konungen 1786—1787 den nya kungsgården. Brahelund var redan på 1600-talet namnet på ett i Hagaparken beläget värdshus, som omnämnes av Lasse Lucidor. I sin visa »Om en mös plikt» varnar skalden för besök

»på Djurgål, Liljholm och Bralund
och smyga sig i buskan bort.
Allt sådant bliver innan kort
av en och ann misstytt och sport,
fast man där intet ont har gjort.»

Hjert avrättades i Stockholm utansid Malmböping
Den sista i Brahelund var gardisten Göthe, avrättad januari
1862 vid Skanstull

Ett på parkens södra höjd vid Brunnsviken ännu kvarstående trähus fanns 1788 och igenkännes på en avbildning av år 1796. Från denna enkla boning, Gamla Haga, ledde en täckt gång till det ännu bestående lusthuset, där under de första månaderna av 1788 hemliga konseljer höllos och planen uppgjordes för kriget mot Ryssland. Lusthuset är en av sten uppförd sexsidig, till det yttre väl bibehållen salong med tre utbyggda smårum. Överst på koppartaket är en förgylld halvmåne. Ännu prydas rummens väggar av arabesker, målade av Masreliez. 1785 ordnades parken med slingrande gångar efter hovintendenten greve Fredrik Magnus Pipers ritningar. Konungens paviljong, det nu s. k. Lilla slottet, färdigbyggdes 1790 efter ritning av arkitekten O. Tempelman.

Det s. k. Nya slottet, som änkehertiginnan av Dalarna under en lång tid bebodde, uppfördes några år senare efter ritning av arkitekten K. K. Gjörwell, den bekante bibliotekariens son.

Gamla Haga beboddes 1793 av Gustav III:s fiende, Karl XIII:s gunstling friherre Gustav Adolf Reuterholm, död landsflyktig i Schleswig 1813, som det sades, av förskräckelse över den svenska arméns inryckning i Danmark.

Ett vida ståtligare slott ärnade konung Gustav uppföra och lade därtill grunden den 19 aug. 1786, men av detta blev endast den ännu kvarvarande källarvåningen, »Haga ruin», fullbordad.

Väster om de båda slotten ligga de s. k. Koppärtälten, så benämnda efter sin betäckning och ursprungligen tjänande som kaserner för konungens livvakt och i senare tid för unionskonungens norska garde, innan detta ersattes av ett kompani norska skarpskyttar.

I parken norr om Nya slottet står ett monument av gjutjärn, rest av musikaliska akademien till minne av den rikt begåvade prins Gustav, tonsättaren, född på Haga 1827, död i Norge 1852.

Framför Konungens paviljong är en naturlig källa med friskt och aldrig sinande flöde. Vid parkens södra port är en annan sådan, vars vatten ej så mycket anlitas, emedan det anses komma från den närbelägna Norra kyrkogården.

Vid södra ingången till Haga park äro Karl XIII:s och vid den norra Karl XIV Johans krönte namnskiffer anbragta över portarna. Den s. k. »ormgrottan» utmed vägen i närheten av nämnda paviljong är en utsprängning i berget för åstadkommande av en kaskad på dess topp, ett arbete, som ej blev fullbordat.

Många hava prisat och besjungit det sköna Haga men ingen såsom Bellman i Fredmans sång nr 64: »Fjäriln vingad syns på Haga...»

Hamburger börs. Se nr 6 Jakobsgatan!

Hammarby, en egendom öster om sjön med samma namn, skänktes av Gustav Vasa till Danvikens hospital.

Hamngatan har sitt namn efter Nybrohamnen.

Nr 19 Hamngatan, Gymnastiska centralinstitutet, kungliga. År 1813 fick skalden, fäktmästaren vid Lunds universitet Per Henrik Ling åt sig upplåten f. d. Styckgjutargården på den forna Rännarbanan för att där inrätta ett läroverk för gymnastik- och fäktövningar, vilket sedan 1814 ägt bestånd i samma lokaler.

Rännarbanan upptog hela området norrut till och med Hötorget och kallades en tid även Kung Jans ladugård. Av Gustav II Adolf användes den till exercisplats. Hötorget avskildes därifrån 1640. Återstoden omgavs sedan med en stenmur »till en riddarebana». Där anställdes »karuseller och upptåg» vid drottning Kristinas kröning 1650, vid hertig Adolf Johans förmälning med Per Brahes dotter Elisabet 1649, av riksstallmästaren greve Douglas 1654, på Karl XI:s födelsedag 1668 och vid hans tillträde till regeringen 1672.

Styckgjuteriet på denna plats innehades från 1640 av tysken Gerhard Meyer d. ä., som här uppförde lämpliga hus och verkstäder. Han var gift med Maria von der Linde, hade åtta barn, avled 1664 och efterträddes i yrket av sonen Johan, död 1679. Efter honom förestods anstalten av änkan, Maria Köpken, som gifte om sig med en litauer, Mikael Bader, och från 1695 av sonen Gerhard Johansson, vilken var gift med Katarina Kammecker, den rike bagaren Joakim Kammecker.

kers dotter, och dog 1710. Nu innehade änkan, som även vårdade elva barn, gjuteriet, tills sonen Gerhard Gerhardsson, född 1704, gift 1728 med Maria Juliana Kammecker, sistnämnda år övertog detsamma. Han dog 1784 och efterträddes av sonen, den fjärde med namnet Gerhard, född 1728, död 1797. I mer än 150 år hade samma släkt innehaft Styckgjutargården, som sedan övertogs av överstelöjtnanten Charles Apelqvist, vilken efter kontrakt med krigskollegium flyttade det till Marieberg på Kungsholmen. Där bedrevs sedan styckgjuteriet till 1815.

Gerhard »den tredje» var den förnämste inom denna konstnärssläkt. Bland hans gjuteriarbeten märkas sinnebilderna av de fyra apostlarna, som uppbära predikstolen i Slottskyrkan, troféerna på slottets södra och medaljongerna på dess västra sidor, bröstbilder av Karl XII, Fredrik I, Adolf Fredrik, Gustav II Adolfs och Gustav Vasas statyer m. m.

1752 inköpte kronan gjuteriet. Meyer, som ej ville hava någon vinst av egendomen, avstod den till halva värdet.

Han blev begravnen i Klara kyrka, där släktens epitaf är uppsatt.

Hantverkargatan hette förut Stora gatan.

Nr 1 Hantverkargatan, Stadshuset. I det fristående tornet (»Birgers skans») vid byggnadens sydöstra hörn är anordnat ett valv över en tillämnad fontän. Den undre ringen i detta valv består av huggen täljsten och har förut tillhört den gamla Ridderholmsbron, som fullbordades 1784 och enligt en på densamma uppsatt minnestavla av Stockholms borgerskap ägnades »åt den återvunna lyckan och glädjen, då Gustav III återvände från sin italienska resa».

I södra trapphuset är en portal, som är hämtad från ett år 1907 ombyggt hus i Staden, nr 22 Västerlånggatan, och har prytt ingången vid Ignatiigränd, där den framstående borgaren och boktryckaren Ignatius Meurer haft sin bostad. Se Ignatiigränd, nr 3 Göran Hälsings gränd!

I kartuschen äro inristade bokstäverna I. H. H. och ett bömärke. Slutstenen är försedd med ett kerubhuvud.

Nr 3 Hantverkargatan, Karolinska medico-kirurgiska institutet, kungl. Tomten upptogs fordom av ett glasbruk. Institutet leder sitt ursprung från ett sällskap av medicine doktorer, stiftat 1667 och kallat läkarnes collegium, sedermera benämnt collegium medicum. Under dess inseende upprättades 1716 en anatomisk professur, vartill sedan, 1756, lades kirurgi och rättsmedicin och 1761 två professurer, nämligen i naturhistoria, kemi, materia medica och medicin samt i ars obstetrica.

Då kirurgernas år 1571 stiftade sällskap 1757 upplöstes, uppdrogs utbildningen av kirurger åt collegium medicum, som utdelade kirurgie magistergraden. På riksdagen 1809 beslöts, att läkarvården skulle förbättras särskilt för hären och flottan. Se nr 25 Hantverkargatan! Följande år föreslogs genom utsedda kommitterade, att ett garnisonssjukhus skulle inrättas, och att ifrågavarande läroanstalt skulle förvandlas till ett medico-kirurgiskt institut. Detta fick 1815 sitt reglemente. Glasbrukets lokaler inreddes skyndsamt till laboratorier, anatomisalar, auditorier, bibliotek och museum m. m. 1822 tillkom ett nytt reglemente och det nuvarande namnet.

På institutets gård står en byst av den namnkunnige anatomen och fyologen professor Anders Retzius, modellerad av J. P. Molin. Ett par av de äldre husen stå ännu kvar.

Nr 5 och 7 Hantverkargatan, Kungliga mynt- och justeringsverket. På denna plats hade, enligt minnestavlan på väggen, mekanikern Samuel Owen sin verksamhet.

Den förste, som bebyggde tomten, anses hava varit klockgjutaren Putensson. Se Klockgjutargränden! Även skall majoren Charles Apelqvist, som innehade Styckgjutargården, här hava gjort åtskilliga inrättningar. Huset åt Hantverkargatan torde vara byggt av riksrådet friherre K. J. Stjernstedt på 1750-talet. Det har vackra kryssvalv i portgången.

Owen, svenska ångbåtsindustriens fader, född i England 1774, död i Stockholm 1854, köpte detta område med hus år 1808. 1847 inköptes det av staten och försågs med nödiga byggnader för myntverket, vilket 1850 kunde förflyttas dit från sina lokaler vid Mynttorget. Se nr 2 Mynttorget!

Nr 13 **Hantverkargatan**, sjukhuset Eira, Stockholms stads och läns sjukhus. I början av 1700-talet inrättades för de med venerisk smitta behäftade hjonen vid Danviken ett s. k. kurhus, där f. o. m. 1730 t. o. m. 1814 även andra sådana sjuka mot en mindre avgift intogos. År 1788 utvidgades denna anstalt, sedan dårhushjonen förflyttats till det då inköpta, närbelägna s. k. Saltbruket och lokaler därigenom blevo lediga. År 1814 upplöstes detta kurhus, sedan f. d. Mazerska egendomen å Kungsholmen blivit upplåten till provisoriskt sjukhus. En annan allmän kurhusanstalt inrättades 1773 på Långholmens fängelse för dess med veneriska åkommor besvärade fångar. Den upphörde 1825. En privat kuranstalt inrättades av läkaren Johan Gustav Hallman, skaldens broder. Som bidrag härtill erhöi han 1775 av staten 1 öre kopparmynt för varje skålpund kaffe, som importerades, samt en årlig kollekt, som upptogs på 14:e söndagen efter Trinitatis, då texten handlade om »de 10 spetälske män». Då Hallman 1795 dog, stod anstalten en tid under överinseende av Sveriges den tiden störste kirurg, Per ay Bjerkén.

År 1816 inköptes till kurhus det forna kronobränneriets område, nuvarande nr 13 Hantverkargatan. Till inredningen bidrog kronprinsen Karl Johan med 10,000 riksdaler banko.

I huset vid gatan, Stockholms läns sjukhus, intagas både män och kvinnor, i de äldre, längre ned vid sjösidan belägna husen behandlas uteslutande prostituerade kvinnor från Stockholms stad.

Nr 25 **Hantverkargatan**, Garnisonssjukhuset. Före 1811 var det dåligt sörjt för vården av det sjuka garnisonsmanskapet, som behandlades för sina åkommor dels i kasernerna, dels i de egna hemmen. Redan 1746 yttrade arkiatern Abraham Bäck inför vetenskapsakademien följande: »Fältskärerna måste besöka den ene sjuke efter den andre längst omkring i förstäderna. Var och en kan lätt föreställa sig, huru dessa bliva skötta i ett litet otätt krype i fattigdom och elände, utan att någon vårdar sig rätteligen om deras mat eller dryck eller drager behörig försorg om deras läkedom. Huru många

skulle icke i ett hospital bliva hulpne till hälsan, som nu försmäkta i vanskötsel! För garnisonsregementena i Stockholm är ett hospital oundgängligt.» 30 år senare talade läkaren Erik Odhelius inför samma lärda samfund om bristen i detta avseende, och efter honom uppträdde för samma sak och på samma ställe år 1779 arkiatern David Schultz von Schulzenheim.

Först sedan »lantvärnssjukan» förhärjande spritt sig runt om i Sveriges bygder, anhöllo ständerna på riksdagen 1809 om inrättandet av ett garnisonssjukhus och en därmed förknädd militärläkarskola. Följden härav blev Karolinska institutets inrättande och ett provisoriskt sjukhus å egendomen Klas på hörnet, vars åbyggnader förlidet år revos. Sedan 1811 Livgardet till häst flyttat till Storgatan, upplätos dess förra kaserner i nr 25 vid Hantverkargatan till allmänt sjukhus för Stockholms garnison. Egendomen hade förut under 1750-talet tillhört ett garveribolag och kallades Engelska garveriet, emedan de första innehavarna voro engelsmän, och har sedan flera gånger gått till enskilda ägare, såsom översten L. P. Almfelt och statssekreteraren baron E. Ruuth. Då dessa lokaler voro högst olämpliga för det nya ändamålet, beslöts att å nämnda område uppföra ett nytt hus.

Grundstenen till det ännu bestående palatset lades den 1 maj 1817. Efter hovarkitekten Karl Kristoffer Gjörwells ritning började sedan byggnadsarbetet, vilket pågick i 17 år.

Fyra äldre byggnader äro ännu kvar på området. Den västra av de två vid sjösidan belägna flyglarna bär över porten årtalet 1754, har i portgången tre kryssvalv och i trappan smidda räckverk. Den östra flygelbyggnaden, uppförd i samma stil, har de med ovala ljusgluggar försedda träportarna prydda med droppornament.

Nr 2 Hantverkargatan, Serafimerlasarettet, kungl. Efter riksdagen i Västerås 1527 sammanslogos de forna klostrens sjukstugor, Helgeandshuset och S:t Görans hospital till en enda vårdanstalt för fattiga och sjuka, vilken förlades till klosterhusen på Riddarholmen och sedan, 1551, till Danviken.

Vid 1693 års riksdag gjordes framställning om nödvändigheten av en ordnad sjukvårdsanstalt, men först 1737 avgav den för detta ändamål tillsatta sundhetskommisionen ett omfattande förslag till en sådan inrättning. Även under följande riksdagar behandlades denna fråga och beslöts en insamling av medel. I vetenskapsakademien talade 1746 arkiatern Abraham Bäck varmt för saken, och kort därefter utgav professor Olof Acrel en skrift om »genaste sättet» att erhålla ett lasarett. Konung Fredrik uppdrog 1748 efter serafimerordens insittfande åt åtta riddare att förvalta de medel, som influtit. Följande år inköptes Serafimerlasarettets nuvarande egendom från presidenten friherre Erland Broman, och den 30 oktober 1752 kunde i det ännu kvarstående gamla sjukhuset patienter mottagas. Bäck förordnades att bestrida den invärtes sjukvården och Acrel med biträde av en underfältskär den utvärtes.

Lasarettets tomt hade skänkts till Karl XI:s lärare, riksrådet Edmund Gripenhielm, som förut hette Figrelius, död 1675. Denne påbörjade uppförandet av den nämnda byggnaden och anlade trädgården. 1694 inropades på auktion egendomen av kronan och bestämdes till ett »laboratorium chemicum» och en »hortus medicus», vilka båda genom den namnkunnige läkaren Urban Hjärnes försorg kommo till stånd. Han inrättade där även ett »mineralbad». 1713 köptes området av dåvarande riksrådet greve Arvid Bernhard Horn, från vilken det övergick till Broman.

Inrättningen, som till en början endast skulle mottaga fattiga sjuka från Stockholm och garnisonen, gynnades snart av både regenter och enskilda. Bland de senare må nämnas romerske kejsarlige residenten i Stockholm Antivari, vilken 1760 skänkte tvenne fasta egendomar i Klara församling jämte en summa penningar till beredande av sjukvård åt katoliker. Se Klara kyrka! I det gamla lasarettshuset finnas flera stentavlor, i vilka donatorers namn äro inristade.

Den gamla fristående portalen vid gatan prydes av riksvapnet ovan inskriptionen »Kongl. Lazaret». Därunder äro två aeskulapstavar på ömse sidor om ett lejonhuvud.

Nr 4 Hantverkargatan har sedan slutet av 1700-talet tillhört den ansedda garvarsläkten Westin. Här var apoteket Hjorten en tid förlagt och flyttades därifrån till nr 6. Se Garvargatan!

Nr 6 Hantverkargatan, Kungsholms församlings fattighus. Före 1761 ägde församlingen ej något särskilt hus för de fattiga, varför dessa underhölls på spridda ställen.

Emellertid erhöll fattighjonet Anna Forsman ett arv av 69,036 daler kopparmynt efter sin systerson sidenvävaren Erik Ros. Anna Forsman, som blivit blind, skänkte den 2 november 1761, samma dag hon erhöll arvet, detta till Kungsholms församlings fattigkassa såsom evärdlig egendom, under villkor att hon jämte sin även till arbete oförmögna dotter skulle »hederligen och väl underhållas samt efter deras död hederligen begravas». Den närmaste anledningen till denna donation torde hava varit den omständigheten, att såväl nämnda änka som andra fattiga blivit uppsagda från av dem bebodda rum. Härigenom blev nu församlingen i stånd att på kyrkogården utmed Hantverkargatan uppföra det ännu befintliga huset, vilket efter fattigvårdens omgestaltning i huvudstaden fått tjäna helt andra ändamål, varit boställe åt klockare m. fl.

Anna Forsman var änka efter garvargesällen Johan Forsman, med vilken hon hade 7 barn. Hon var dotter av arrendatorn Erik Skarin från Skara, var född i Närtuna i Uppland 1698 och dog i fattighuset 1784. Hennes nämnda dotter avled på samma ställe 1772, 44 år gammal. Se Apotek!

Hasselbacken fanns under detta namn på Bellmans tid men var då en simpel krog. Platsen hette förut Fågelsången, ägdes 1748 av en skomakare Lundin, som erhöll tillstånd att där bygga ett värdshus. Stället, som en lång tid hette Ludvigsro, hade sedan flera ägare, som där drevo värdshusrörelse ända till 1836, då det inköptes av grosshandlaren G. Mikaelsson, vilken förskönade platsen och där uppförde flera hus till sommarbostäder. Denne sålde 1852 området till konditor Vilhelm Davidsson, vilken omgestaltade byggnaderna till det nuvarande värdshuset och gav platsen dess välbekanta namn. Davidsson innehade förut ett värdshus i Frisens park.

Hedvig Eleonora eller Ladugårdslands (Östermalms) kyrka. Sedan Östra malmen, såsom den sydvästra delen av Ladugårdslandet redan i mitten av 1600-talet kallades, blivit mera bebyggd och befolkad, kom den att utgöra en förstad till Stockholm. Den hörde i början till Jakobs församling men förklarades 1672 för eget pastorat, som stod under amiralitetskollegium och hade sin kyrka på den plats, som nu upptages av Nationalmuseum. Kyrkoherden i Jakob var amiralitetspredikanternas superintendent. Sedan flottans huvudstation förlagts till Karlskrona, fick Ladugårdslandet egen kyrkoherde.

Beslut om en kyrkas uppförande fattades 1656. Grunden till den nuvarande kyrkan, som konung Karl X Gustav ämnade till amiralitetskyrka, lades redan 1658, men församlingen fick länge nöja sig med en träkyrka, vilken 1670 uppfördes vid Storgatan och stod där, i kyrkogårdens östra hörn, till 1736.

Arbetet med den nya kyrkan, till vilken arkitekten Jean de la Vallée uppgjort ritningen, återupptogs 1730 och fullbordades 1737 med några ändringar i byggnadsplanen av Nikodemus Tessin d. y. och Göran Josua Adelerantz, som före adlandet hette Törnqvist.

Kyrkan, som då var försedd med tjärat bräddtak med en stor, oljemålad glob som avslutning, erhöll namn efter den konstälskande drottningen Hedvig Eleonora, grundläggarens, Karl X Gustavs, gemål. Först 1866—1868 blev kyrkans kupol enligt de la Vallées plan uppförd efter ritningar av F. V. Scholander och B. C. Malmberg. Predikstolen och altartavlan, vilken föreställer »Kristus på korset», äro utförda efter utkast av överintendenten friherre Karl Fredrik Adelcrantz. Den senare är målad av Georg Engelhard Schröder, född i Stockholm 1684, död där 1750.

Bland de gravmonument, som finnas på kyrkogården, ådrager sig det, som blivit rest över generallöjtnanten friherre Karl von Cardell, nyskaparen av Sveriges artilleri, den största uppmärksamheten. Den består av en stentavla, som uppbares av tvenne kanoner och har följande inskrift: »Här stoftet, i hävderna minnet av Karl von Cardell, friherre, generallöjt-

nant, svenska artilleriets chef m. m. Djup var hans insikt i krigarens vetenskap. Med hjältens mod utförde han dess värv.»

Född i Demmin i Pommern 1764 och son av borgmästaren Karl Kobes, ingick Cardell som ingenjör- och artilleriofficer i preussisk tjänst och vann därefter i svenska Pommern anställning vid ett infanteriregemente och sedan vid en artilleribataljon. 1793 förflyttades han till Sverige, blev major och brigadchef för det ridande artilleri, som efter hans anvisning inrättades, samt sedermera chef för Vendes artilleriregemente. Under kriget i Pommern 1807 utmärkte sig Cardell vid flera tillfällen, men det var i synnerhet under fälttåget i Tyskland 1813, som han kom i tillfälle att visa både sitt vapens förträfflighet och sin egen skicklighet och djärvhet.

I slaget vid Dennewitz sökte de allierade förgäves genom bryta fransmännens tätt slutna fyrkanter. Cardell sändes till preussarnas förstärkning och ryckte i firsprång fram med sitt artilleri, som för fienden tedde sig som en kavallerilinje. Fransmännen slöto sig tätare samman för att mottaga angreppet. På 400 stegs avstånd gjorde svenskarna halt, kanonerna avbröstades och svängdes, och en förfärlig kartescheld sträckte inom några minuter hela den franska kolonnen till jorden.

Vid Leipzig understödde han general von Blücher och bidrog väsentligt till fransmännens fördrivande ur deras ställningar. För sina krigarförtjänster upphöjdes Cardell, som 1809 blev adlad, till friherre och generallöjtnant. Hans sista verksamhet var anläggningen av Mariebergs högre artilleriläroverk. Han dog den 17 sept. 1821.

Här finnes också en vård över dramaturgen, kaptenen Anders Lindeberg, född i Stockholm 1789, död där 1849, grundläggaren av den vid Kungsträdgården belägna Nya teatern. Efter fyra år, 1846, kallades den Mindre teatern. Den inköptes 1863 av Kungl. teatern och kallades Dramatiska teatern. Dömd till döden för högmålsbrott på grund av en år 1834 utgiven skrift rörande Kungliga teatern, i vilken han påstod, att konungen drog vinning av teatermonopolet, benådades han med tre års fängelse på Vaxholm men vägrade att mottaga

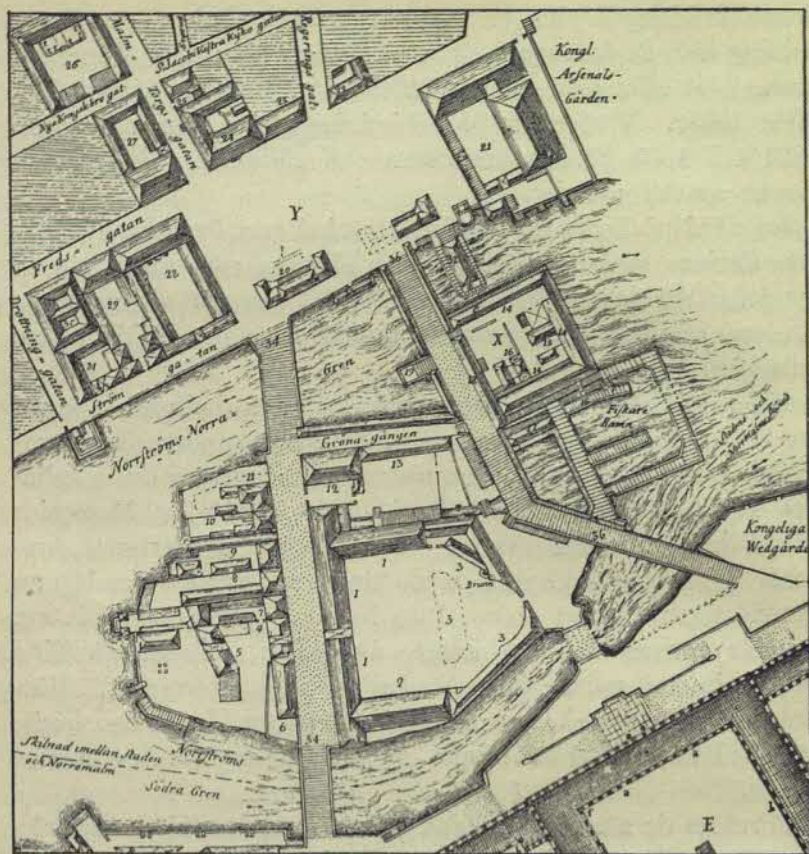
denna mildring i straffet. Konungen utfärdade då med anledning av 24-årsdagen av sin landstigning i Hälsingborg amnesti åt alla, som sedan 1810 blivit sakfällda för politiska förbrytelser. Härigenom blev Lindeberg fri. Han utgav från 1821 till 1833 Stockholmsposten och tillhörde sedan redaktionen av Aftonbladet.

En vård på denna kyrkogård är också rest över Emilie Flygare-Carléns son, fil. mag. Edvard Flygare, som avled vid 23 års ålder natten till den 25 dec. 1852. Han var vitter liksom modern, »snillrik, livad av stora tankar och varm för det stora, ädla och goda».

Helgeandsholmen bestod fordom av flera holmar. Genom tre broar förenades två av dessa med Norra sanden eller Norrmalm och med staden. Den norra och mindre av dessa kallades 1563 Stockholm eller Stockholmen, 1611 av Messenius Svanholmen, emedan svanar där höllo till. De yttersta broarna, som voro försedda med vindbryggor, försvarades av tvenne porttorn, det södra, Inre Norreport, beläget på platsen framför nuvarande kanslihuset, det norra, beläget på Lilla Stockholmens norra sida och kallat Yttre Norreport. Härifrån, över den s. k. »puckeln» i Norrström, ledde den tredje bron till ungefär östra hörnet av nuvarande f. d. Arvfurstens palats.

Förutom de nämnda broarna gick i en senare tid en bro från slottets nordöstra hörn över till Barkarholmen, Slaktar- och Bryggjarholmen, vilka nu upptagas av Norrbro och Strömparterren. Här hade staden bryggghus, slakthus och dessutom en kvarn, Strömkvarnen, 1441 benämnd Klara klostervarn, vilken efter det stora vattenflödet 1780 blev borttagen. Sedan var denna del av Helgeandsholmen upplagsplats för fiskredskap o. d. till 1821. Tio år senare beslöts att där anlägga Strömparterren.

Före Riksdagshusets uppförande kunde en rännil mellan den norra och södra delen av Helgeandsholmen norr om det här belägna Kungliga stallet iakttagas. Den kallades även Strömparterrskanalen och är nu igenfylld.

Plan över Helgeandsholmen år 1771.

1, 2, 3. K. stallet m. m.	24. Kastenhov.
6. Dir Salvii boktryckeri.	25. Lilla Kastenhov.
12. Greve Pers hus.	26. Primurarbarnhuset.
13. K. fatburen.	27. Ekestubbeska huset.
14, 15. Slaktarhus och våghus.	28. Grillska huset.
16. Trappor.	29. Gyllenstiernska huset.
17. Norra fiskarhuset.	30. Norrmalms sockerbruk.
18. Krämarbodar.	31. Lagman Westermans hus.
20. Gardeskasern.	32. Kvarn med fyra par stenar.
21. Ekebladska huset.	34. Norrbro.
22. Apoteket Lejonet.	35. Rosenbads brygga.
23. Leijelska huset.	36. Slaktarhusbron.

Den genom fyllning till ett helt område nu bildade holmen har sitt namn efter det av konung Valdemar här anlagda hospitalet, Helgeandshuset, ett sjuk- och fattighus, vilket fick tjäna som härbärke åt vandrande munkar och andra kyrkans tjänare, som där erhöles några dagars fri förplägning. Namnet helgeandshus torde härledas från Ordo hospitalis spiritus Sancti, som stiftades i Montpellier och 1198 fick påvlig bekräftelse.

Väster om Norrebro hade eskilstunamunkarna ett härbärke, som kallades Munkagården.

I Rimkrönikan nämnes även en kyrka, som Birger Jarl rev ned och använde till slottsbyggnaden. Av senare historiska tilldragelser framgår, att en ny sådan blivit uppförd. Så förtäljes, att ärkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstierna 1454 där bifallit Vårfrugilletts förening med Helga lekamagillet, att 1463 en stor skara bönder, 123, som reste sig mot konung Kristian I för att befria den fångne ärkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstierna nedhuggits i Helgeandskapellet av Ture Turesson Bielke, vilken till följd därav kallades »bondeslaktaren», och att 1470 konung Kristian I där underhandlade med svenskarna. På Helgeandsholmen fick konung Birgers son Magnus 1320 med förlusten av sitt liv plikta för sin faders brott. Där Riksdagshuset och delvis Riksbanken nu ligga, voro fordom belägna greve Per Brahe d. y:s hus, byggt 1648 och rivet på 1820-talet, riksamiralen Klas Flemings hus och Mynthuset, vilka båda senare 1673 fingo lämna rum för Kungliga stallet, som uppfördes efter ritning av Nikodemus Tessin d. ä. Då under åren 1823 och 1824 grävningar företogs för reparation av stallet, påträffades en massa människoben, vilka antogs härstamma från den tid, då lik jordades i det forna kapellet eller dess närhet, eller från det nämnda massmordet eller från forntida be-lägringar.

Även vid grundgrävningen för »riksbyggnaderna» 1902 påträffades en massa ben, kanske desamma, och fördes dels till Uppsala, dels till Norra kyrkogården. Sedan 1905 hör Helgeandsholmen till Nikolai församling.

Hemgården. Se 25 och 27 Östermalmsgatan!

7. Palats och kåkar.

Herkulesgatan. På 1650-talet nämnes Herchulisgränden.

Holländargatan bär sitt namn efter H. P. Scheffel, som troddes vara holländare. Se nr 116 Drottninggatan!

Nr 10 Holländargatan ägdes 1729 av brännvinsbrännaren O. Grass, 1740 av rustkammardrängen H. Lundgren, 1750 av bryggaren I. Paulsson, 1754 av bryggaren Johan Westman, 1757 av bryggaren Lorens Westman, 1800 av bryggaren K. H. Roos, 1803 av bryggaren K. Brandelius och 1842 av stadsmajoren med samma namn. Huset, som har präktiga kryssvalv i port- och trappgången, torde hava tillkommit under den westmanska tiden.

Hornsberg, vid Ulvsundasjön. Det gamla slottet, som i våra dagar skattat åt förgängelsen, var uppfört av fältmarskalken greve Gustav Horn. Där anlades i slutet av 1700-talet av handlanden J. P. Möller en sockerfabrik, som ägde bestånd under ett sekel. Sockerbruksbyggnaderna kvarstå ännu och hava i senare tid tjänat åtskilliga fabriksändamål. På slottets plats framför allén uppfördes på 1890-talet det s. k. Stora bryggeriet.

Hornsgatan, Hornstorget (Adolf Fredriks torg), Hornskroken, Hornstullsgatan (nu Brännkyrkagatan), Hornssundet, söder om Hornstull, hava alla uppkallats efter fältmarskalken Gustav Horn.

Nr 43 Hornsgatan. Enligt en på det nybyggda huset uppsatt minnestavla hade assessorn i bergskollegium, teosofen och andeskådaren Emanuel Svedenborg, född i Stockholm 1688, död i London 1772, här sitt hus, vilket revs på 1880-talet. Hans å samma tomt belägna lusthus är nu uppsatt på Skansen.

Nr 4 Hornsgatan, värdshuset Svanen. Gästgivaren å Södermalm Erik Andersson synes år 1605 fått åläggande att såsom skylt å sitt gästgiveri i nr 4 Hornsgatan uppsätta en svan och en annan gästgivare i samma stadsdel, Markus Henriksson, en björn. Det hus, vari den senares rörelse inrymdes, kom att kallas Björngården, efter vilken Björngårdsgatan har sitt namn. Se nr 2 Björngårdsgatan!

Erik Anderssons gästgiveri kallades Svanen. Han innehade rörelsen till 1614 och efterträddes av tysken Filip Trotzig. 1618 övertog Lukas Emkott, som innehaft värdshuset Stjärnan på Österlånggatan, Björngården och Kaspar Baldauff Svanen. Då den senare 1629 avled, innehade änkan, Kristina Olofsdotter, mannens gästgiveri, som sedan övergick till hennes andre man, vinskänken Hans Marschalek.

Efter dennes död övertogs gästgiveriet av änkan, som dog på 1660-talet, och efter henne av dottern, Kristina Marschalek, som var gift tre gånger, nämligen med de tyska vinskänkarna Dittmar, Glock och Braun.

Hörnhuset vid torget, nu nr 8 Södermalmstorg, såldes 1634 till Hans Marschalek av Mårten Trotzigs änka, Karin Hansdotter (Swahn). Se nr 79 Västerlånggatan! Glocks son Johan, som innehade värdshuset Förgyllde lejonet, nr 24 Tyska brinken, sålde 1696 efter moderns död huset till kommissarien H. Isenstierna. Se nr 8 Södermalmstorg!

Det andra, nr 4 Hornsgatan, köptes vid denna tid av fältskären Anders Reiman, som efterträddes av en rad av samma yrkesmän.

En av dem, stadsfältskären Johan Teofil Nathorst, stamfader för den svenska grenen av denna släkt, inköpte 1785 även det angränsande huset, nr 8 Södermalmstorg.

Det av Marschalek uppförda huset, nr 4 Hornsgatan, ansågs år 1645 som en prydnad för staden. Portalen är smyckad med druvklasar och vinrankor, syftande på byggherrens verksamhet. De tre änglahuvudena föreställa möjligen vinguden.

På skölden över valvbågen läses:

Hindurch
mit Freuden
Got wol(le) uns
geleiten.

Därunder synas på ömse sidor om Hans Marschaleks bomärke hans egna och hans hustrus, Kristina Olofsdotters, initialer. Ekporten är av den vanliga 1600-talstypen.

Dessa båda hus torde vara de första stenhus på Södermalm.